

Cross-border cooperation for sustainable development and tourism, through valorization of rural cultural heritage and conservation of natural asset of areas with ancient olive groves

Plan za pametni i održivi prekogranični turizam u Albaniji, Crnoj Gori i regiji Molise

Agricultural University
of Tirana - AUT

CIHEAM
BARI

Association for Sustainable
Regional Groves - Valdanos

Municipality of Bar

Park Authority
of Venafro

Urban Research
Institute - URI

Autor:

Gianfranco Ciola, Agronom, Bivši direktor Regionalnog parka obalske dine (Pulja) (Regional Park of Coastal Dunes (Apulia))

Saradnici : Gianfranco Cataldi, Roberta Callieris, Gianluigi Cardone – CIHEAM Bari (Mediteranski Institut za agronomiju)

Prevodioci : M. Marini, A. Novielli (CIHEAM Bari)

Koordinatori: P. Pasko i N. Dubla (CIHEAM Bari)

Posebna priznanja:

B. Di Terlizzi i M. Semeraro za opštu koordinaciju projekta (CIHEAM Bari)

F. Sallaku, E. Kullaj, I. Angoni, A. Lazaj, E. Demiraj, – Poljoprivredni univerzitet Tirana - Albanija

J. Calabrese i P. Zdruli za njihov doprinos za Biodiverzitet i najbolje prakse (Biodiversity and Best Practices) (CIHEAM Bari)

E. Kocani, I. Janushi, E. Vokopola – Institut za urbana istraživanja, Albanija

E. Pesino, G. Cutillo, A. Rossi – Uprava Parka Venafro, Molise, Italija

A. Živanović , M. Markoč - Opština Bar, Crna Gora, D. Caković and i M. Knežević – spoljni ekspert

F. Cakuli, K. Hidrio, Xh. Cakuli –Udruženje za regionalno održivo maslinarstvo Valdanos, Ulcinj, Crna Gora

Kao i svim terenskim saradnicima, koji su učestvovali u ovom projektu i omogućili izradu ove publikacije.

ISBN 978-2-85352-606-7

Objavio:

CIHEAM Bari u okviru projekta "INTERREG IPA CBC ITALIJA-ALBANIJA-CRNA GORA- Prekogranična saradnja za održivi razvoj turizma, kroz valorizaciju ruralnog kulturnog nasleđa i očuvanje prirodnih dobara na područjima drevnih maslinjaka.

Reprodukacija u cijelini, ili u djelovima nije dozvoljena bez odobrenja CIHEAM Bari.

Ova publikacija izrađena je uz finansijsku pomoć Interreg IPA CBC Program Italija-Albanija-Crna Gora. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost svih CBO partnera (svaki za dio njihove nadležnosti u odnosu na odnosna poglavљa) i ni pod kojim okolnostima se ne može smatrati da odražavaju stav Evropske unije i Nadzornog tijela programa Interreg IPA CBC Italija-Albanija-Crna Gora.

PAMETAN I ODRŽIVI PLAN PREKOGRANIČNOG TURIZMA

UVOD

1. Ciljevi Plana

2. Pregled lokacija uključenih u projekat

2.1. „Sistem drevnih maslinjaka“

2.2. Materijalni i nematerijalni resursi

2.3. Socio-economска pozadina projektnih područja

2.4. Alati za planiranje zemljišta u ruralnim područjima sa drevnim maslinjacima

3. Potencijali i nedostaci projektnih lokacija

3.3. Postojeći nedostaci na područjima maslinjaka

3.4. Potencijali na područjima maslinjaka

4. Mapa dobrih praksi za održivo upravljanje i unapređenje drevnih maslinjaka

5. Mape zajednica monumentalnih maslinjaka

6. Mapa učesnika

7. Strateški plan razvoja održivog turizma

8. Akcioni plan za drevne maslinjake

8.1. Odnos drevnih maslinjaka i prirodnog sistema i njihovo održivo upravljanje

8.2. Održiva upotreba maslinjaka i stvaranje novog turističkog proizvoda

8.3. Obuka operatera, profesionalni razvoj i edukacija o životnoj sredini i hrani

8.4. Promocija područja, turističkih proizvoda i usluga

9. Zaključci

LOKALNE MAPE

- NDROQ, MARIKAJ, PREZA (Albanija)
- VENAFRO (Italija)
- Bar, Džidžarin (Crna Gora)
- Valdanos (Crna Gora)

UVOD

Zajednički održivi turizam za tri obale Jadranskog mora, koje spaja Italiju, Albaniju i Crnu Goru, je dugo njegovana aspiracija obalskih zajednica, odnedavno ambicija turooperatera i pravo otkrovenje za domaće i međunarodne turiste. Ukoliko se drevni maslinjaci pravilno valorizuju, ovaj san se može obistiniti: oni su najstariji živi spomenici preplitanja različitih civilizacija.

Projektom Cross Border Ol je utvrđen Zajednički prekogranični plan, koji daje relevantne mjere za promociju održivog turizma, kombinujući tradiciju, posebnosti i prirodne staze. U pitanju je hiljade hektara drevnih maslinjaka u različitim oblastima, koji otkrivaju svu ljepotu njihovih pejzaža: Venafro u Italiji, Ndroć, Marikaj i Preze u Albaniji, Džidžarin u Baru i Valdanos u Ulcinju u Crnoj Gori.

Iako razdvojene samo par stotina kilometara morem, projektne oblasti pokazuju izuzetne individualne kvalitete u pogledu biodiverziteta, pejzaža jedinstvene ljepote, istorijske, kulturne i kulinarske tradicije, a ipak im je nešto zajedničko : njihovi drevni maslinjaci.

Plan prekograničnog razvoja predstavlja reper, koji je rezultat dubinskog istraživanja i brojnih aktivnosti na terenu. Tijesnom saradnjom i razmjrenom iskustava eksperata tri države, sprovedeno je nekoliko aktivnosti u cilju snimanja stanja biodiverziteta, identifikacije lokalnih interesnih grupa, intervjuisanja operatera kako bi se utvrdile najbolje prakse za upravljanje drevnim maslinjacima, kao i mapiranja istorijskog, kulturnog i kulinarskog nasljeđa svake oblasti. Ovaj dokument takođe označava novi početak, od ambicioznog predloga, sada prevedenog u „Lokalni ekološki planovi za turistički i ekonomski razvoj“, i „Mape ekoloških i kulturnih resursa lokalnih zajednica“. Timski rad je pokretačka snaga projekta i ljudi koji su svojim vještinama i znanjem doprinijeli njegovoj implementaciji: istraživači, operateri u sektoru proizvodnje maslinovog ulja, turistički radnici, predstavnici nacionalnih i lokalnih institucija i najzad, stanovnici i zajednice duž obale.

Nažalost, trenutna situacija sa pandemijom je ograničila transfer znanja u drugoj fazi projekta, koji bi bio u značajnoj mjeri olakšan ličnim prisustvom, misijama na licu mjesta i putovanjima stejkholdera u cilju razmjene iskustava.

Posao izведен u okviru projekta INTERREG CROSS BORDER OL imao je za cilj da podrži izgradnju imaginarnih mostova preko Jadranskog mora, da poveže ljude, etničke grupe i kulture, pod mirnim okom drevnih maslina i podstakne međunarodnu razmjenu i turizam.

Maurizio Raeli

Direktor

CIHEAM Bari

Fatbardh Sallaku

Rektor

Poljoprivredni fakultet u Tirani

1. Ciljevi Plana

U okviru projekta Cross Border Ol promoviše se održivi turizam i prirodno i kulturno nasljeđe, kroz učešće javnih i privatnih aktera, sa ciljem zajedničkog razvoja i razmjene Pametnog i održivog plana prekograničnog turizma među partnerima, koji je bio predviđen za implementaciju i izvan targetiranih oblasti u Albaniji, Crnoj Gori i regiji Molise.

Ova akcija uključuje kolektivne inicijative u cilju podizanja svijesti učesnika, a posebno lokalnih i centralnih vlasti/administracije, o prirodnim i ekološkim dobrima, planiranju lokalnog razvoja i izgradnji kapaciteta. Ishod je prekogranični plan, koji je novi model zajedničke promocije nasljeđa kroz umrežavanje. Sadrži i ekonomiske mјere za održivi razvoj i integrисано planiranje smjernica za promociju prirodnog i kulturnog nasljeđa. To se postiže lokalnim instrumentima (mape i planovi) za zaštitu životne sredine i održivi turizam. Svi partneri projekta (PP) su uključeni u definisanje mapa i lokalnih planova, usmjerenih na zajedničku izradu Plana za pametni i održivi prekogranični turizam.

CHIEAM IAMB je upravlja ovom akcijom u okviru projekta, nadovezujući se na svoje prethodno iskustvo u projektovanju ruralnih i ekonomskih planova kroz transfer znanja i dobre prakse sa postupnim pristupom.

Pametni i održivi plan prekograničnog turizma:

- Na prekograničnom nivou integriše lokalne tematske smjernice primjenjene u prethodnim aktivnostima, uključujući i ekološke i kulturne resurse i mape zajednica (CIHEAM IAMB će se pobrinuti za podršku i obezbjeđivanje instrumenata za integraciju rezultata prethodnih aktivnosti)
- Je ekološki, ekonomski i turistički plan, koji objedinjuje rezultate postignute lokalnim razvojnim planovima
- Svi partneri doprinose procesu identifikacijom i davanjem prednosti resursima i imovini koje karakterišu njihove teritorije, što rezultira izradom lokalnih razvojnih ekoloških, turističkih i ekonomskih planova
- Je novi model zajedničkog promovisanja nasljeđa kroz umrežavanje, trasiranjem puteva do pravilnog razvoja
- Je instrument, koji se tiče područja saradnje za poboljšanje efikasnosti prekograničnih politika i sredstava
- Je zajednički akcioni plan za održivo upravljanje turističkim destinacijama, koji može biti usvojen od strane javnih organa vlasti u targetiranim oblastima
- Je efikasno sredstvo za promociju posvećenosti aktera radu na unapređenju ljepote prirodnih dobra, kao dijela održivog turizma
- S obzirom na prenosivost učinka i rezultata lokalnih razvojnih ekoloških, turističkih i ekonomskih planova, primjenjiv je i može odgovarati u drugim oblastima ili regionima, za poboljšanje ruralnih aktivnosti u vezi sa turizmom.

2. Pregled lokacija uključenih u projekat

2.1. "Sistem drevnih maslinjaka"

U Albaniji su odabrana tri područja drevnih maslinjaka u regionu Tirane, Ndraq i Prezë i Marikaj u opštini Vlora. Albanija ima ukupno nasljeđe od preko 1,7 miliona vijekovima starih maslinovih stabala, većinom u okolini Tirane i Vlore, ali takođe i u opština Durrës, Mallakastër, Elbasan, Lezhë, Shodër.

Postojeća stabla maslina u tri odabrana područja u državi su reprezentativna stabla drevnih maslina. Maslinjaci pripadaju takozvanoj Kruni Tirane, uključujući i niz brda sa visinom nižom od 400 m, sa miješanom vegetacijom, uključujući i žbunaste i vijekovima stare maslinjake, sa izrazitim bogatstvom flore i faune, što ova područja čini veoma atraktivnim za turiste. Ovi oblici prirodnog i poljoprivrednog biodiverziteta vijekovima su kohabitirali, postižući dobro uspostavljenu ekološku ravnotežu, ponekad remećenu ljudskim faktorom, mada se može smatrati da trenutno upravljanje ovim maslinjacima ima mali uticaj na životnu sredinu.

Tri odabrana područja su takođe slična po načinima tradicionalne poljoprivredne obrade. 100% poljoprivrednih operacija se izvodi ručno, što uvećava troškove obrade.

Većina maslinjaka je smještena na brdovitim i planinskim područjima, što rezultira problemima u vrijeme berbe i pravovremene obrade zemljišta. Dio farmera se odlučuje za minimalnu obradu zemljišta, pri čemu preko 50% postojećih maslinovih stabala ostaje bez obrade zemljišta. Tradicionalno i sporedno maslinarstvo se bazira na povremenim intervencijama, sa orezivanjem na svakih 10 godina, uklanjanjem cijele krošnje. Drastično i iracionalno orezivanje kompromituje monumentalnost i estetsku vrijednost uzoraka velikih stabala.

Upravljanje zemljištem u nagnutim maslinjacima obezbjeđuju međe, napravljene od suvog kamenja ili zemljanih nasipa na donjoj strani padine, kako bi se stvorile male terase koje doprinose uravnoteženju hidroloških, termičkih i mikroklimatskih faktora tla, poboljšavaju predio, obezbjeđuju sklonište za mnoštvo korisnih insekata, koji pomažu očuvanju biodiverziteta i održavanju prirodne ravnoteže agro-ekosistema. Još jedan prirodan način da se osigura ista funkcija sastoje se u održavanju redova drveća ili drveća normalnog na liniju kosine.

Maslinjaci na velikim visinama, ili na teško dostupnim terenima uslijed velikih kosina ili nedostatka pristupnih puteva su napušteni i u velikoj opasnosti od požara. Veliki dio maslinjaka je nedostupan zbog loše infrastrukture.

Kasnna berba maslina i praksa skladištenja u vreće su najveći uzroci gubitka prinosa i pogoršanja kvaliteta maslinovog ulja.

Glavna sorta u Prezi, *Ulliri i Bardhë* (bijela maslina) u srodstvu je sa *Olivaster*, cv *Ulliri i Zi* (crna maslina), cv *Ulliri i Kuq* (crvena maslina) pa čak i sa cv *Kushan*. Crveni *Olivaster*, iz Tirane koja je pronađena u skoro svim postojećim prastarim maslinjacima u Tirani i Draču.

Ndroq je jedna od 15 administrativnih jedinica Tirane, sa oko 9,356 stanovnika. Staro selo na putu Tirana – Durës – Kavajë, je usred maslinjaka. Tvrđava na brdu gleda na ravnici.

U oblasti Ndraq, 795 hektara je pod maslinjacima, od čega 682 hektara zauzimaju vijekovima stari zasadi, smješteni na brdima Ndraqa, južno od rijeke Erzen. Oko 191 ha je smješteno na brdima sa 15 i 20% nagiba, dok 543 ha ima nagib veći od 25% i 28%, na terasastim obroncima.

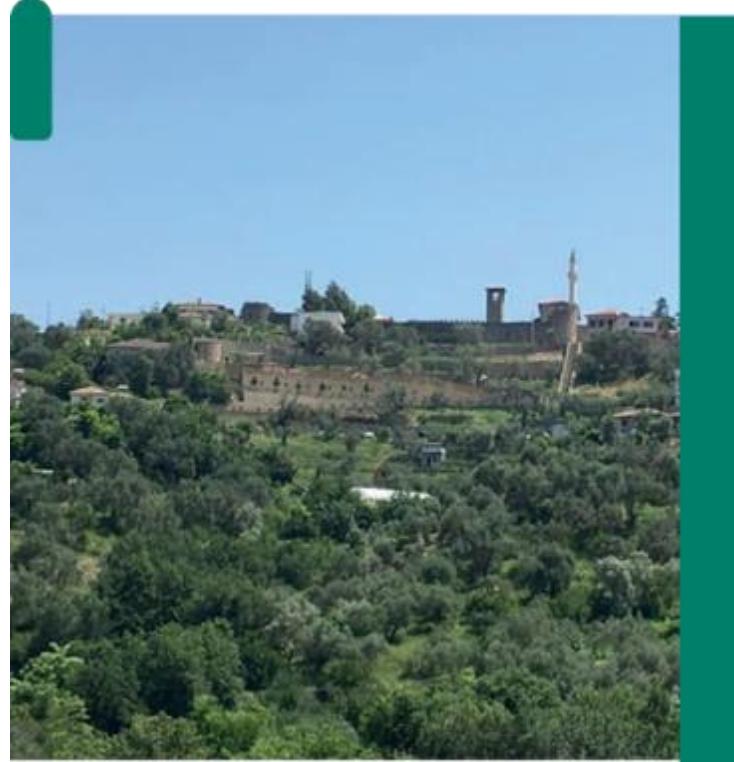
Od 25,000 prasatarih stabala maslina, preko 200 su veoma stara, i nalaze se u Kërçukje, Sauqet, Grëbllesh Varrosh. Ovo područje pokazuje jedno od najstarijih svjedočanstava o maslinarstvu, u okviru konteksta o velikoj kulturnoj vrijednosti. Neka monumentalna stabla masline su locirana u blizini tvrđave Varrosh, čiji su zidovi obnovljeni tokom invazije varvara od IV do VI vijeka.

U Ndroqu ima starih kamenih mlinova, koji svjedoče o drevnoj proizvodnji maslinovog ulja, a trenutno radi 8 modernih mlinova za ulje.

Preza pripada opštini Vlora i nalazi se na pola puta od Tirane ka Draču. To je naseobina stara 2000 godina, u kom vremenu je podignuta tvrđava. Vjekovni maslinjaci prostiru se na oko 17 ha na podnožjima Prezë, sa gustinom zasada od 120 stabala po hektaru. Među njima je oko 8 hektara plantaža oko tvrđave, na strmim i ponegdje terasastim padinama. To je veoma star zasad maslina, sa preko 1000 stabala, sa vanrednom ljepotom predjela. Većina stabala je stara 400 do 500 godina. Mnoge biljke ne dobijaju odgovarajuću njegu. Nemaju mlin za ulje, već koriste mlin u Marikaju.

Marikaj takođe pripada opštini Vlora. Drevni maslinjaci su smješteni na brdima sela Marikaj, sa dugom tradicijom u proizvodnji maslinovog ulja. Ukupno područje pod zasadima maslinovog drveća pokriva 806 hektara, od kojih je 155 pod drevnim maslinjacima (samo u Marikaju 86 ha). Zasadi se nalaze na zemljištu sa nagibom iznad 15%, sa gustinom od 80 stabala po hektaru.

Ulje proizvedeno u Marikaju, od XVII do XVIII vijeka se izvozilo u republiku Veneciju i u glavni grad Otomanskog carstva.

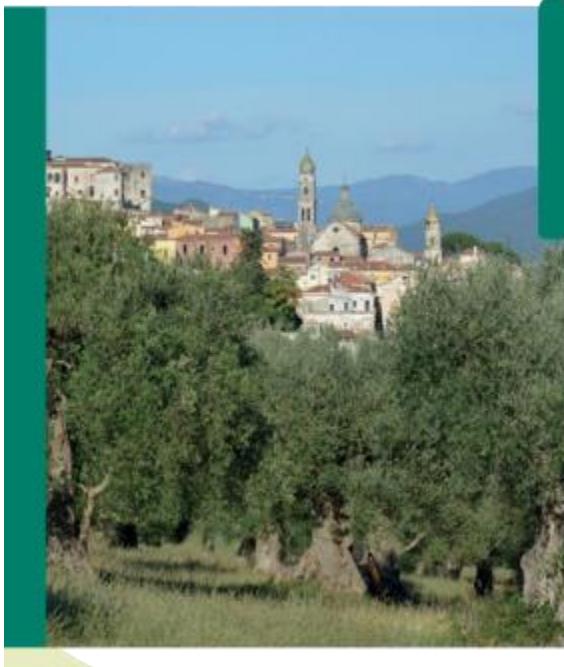
Pejzaž oko **Venafra u Italiji** karakteriše prisustvo maslinjaka, koji zauzimaju ukupno 457 hektara. Većina tradicionalnih maslinjaka pripadaju Regionalnom parku maslina Venfaro, koji se prostire duž južne strane Santa Croce planine Cerino i planine Corno.

Područje pod zasadima maslina dostiže do 500 m nadmorske visine, i prostire se terasasto, sa varirajućim stepenom održavanja. Model zasada uglavnom prati konturne linije. U nižim područjima, u nekim slučajevima je takođe usvojen quincunx model sadnje (pet stabala zasađenih u 4 ugla i sredini kvadratne osnove).

Neki od drevnih maslinjaka još uvjek pokazuju istorijsko pamćenje starih tehnika kultivacije, korišćenih u mediteranskom području, kao što su akumulacija kamenja u podnožju stabala, radi bolje termoregulacije korijenskog sistema, kao i zidovi od suvog kamena, koji imaju istu namjenu, a ojačani doprinose optimalnoj drenaži zemljišta.

Od sorti su zastupljene i jedinstvene autohtone sorte kao što je *Aurina*, prirodni varijetet Venafra, koji se može povezati sa drevnom „*Licina*“ sortom iz rimskog doba; *Olivastro dritto* je rasprostranjena sorta u maslinjacima Venafra; *Olivastro breve* sa kratkom i kompaktnom cvasti; *Rossuola*, koja ima plod koji ostaje crvenkast do sazrijevanja; *Gnagnaro*, koja ima najmanji plod od svih sortnih varijeteta, i smatra se *Oleasterom Rimljana*; *Sperone di Gallo*, čiji plod po obliku i veličini podsjeća na petlovu krijetu.

1936. godine, Gennaro Nola, agronom iz Venafra (Maslinarstvo i sorte na području Venafro – 1936 – Rim) identifikovao je morfološke osobine lokalnih sorti, kojih je bilo 15, i to: 1) *Aurina ili Licinia*, 2) *Pallante ili Pallone ili Lucegna*, 3) *Olivastro breve ili Olivastro d'Aprile*, 4) *Olivastro dritto ili cacacciaro*, 5) *Rotondella*, 6) *Rossuola ili Resciola*, 7) *Olivastrello*, 8) *Olivo maschio*, 9) *Gnagnaro*, 10) *Lagrimella*, 11) *Coglioni di gallo*, 12) *Ghiandara or Circellata*, 13) *Oliva spagnuola*, 14) *Olivo Gaetano*, 15) *Trignola*.

Prisustvo više sorti u zasadima maslina, opravdava se boljom prilagodljivošću vremenskim prilikama, osiguravajući na taj način stabilnu proizvodnju, u skladu sa prosječnom godišnom rodnošću svake sorte.

Fragmentacija zemljišta i dalje je karakteristična osobina područja pod zasadima sorte Venafro pijedmont. Stoga se maslinarstvo još uvijek zasniva na tradicionalnim metodama obrade, koje je često rigidno u prihvatanju racionalne poljoprivredne prakse.

Primjenjene tehnike uzgoja najviše se tiču, posebno u porodičnim maslinjacima, samoniklih biljaka i orezivanja.

Orezivanje se vrši ručno, svake druge godine, u aprilu. U dobro osvjetljenim uslovima, stabla se orezuju žbunasto, ostavljaju se 3 do 4 velike grane, sa dihotomnim grananjem. U većini slučajeva, neophodno je drastično orezivanje, koje dovodi do spuštanja krošnje, čime se neutrališe prekomjerni rast Aurine.

Istorijski maslinjak Venafro posvećen je marginalnom uzgoju, što je razlog njegove konstantne progresivne degradacije i napuštanja posljednjih decenija. Uprava Parka promoviše širenje starih sorti maslina, uključujući Aurinu, koje su ključne za agro-ekološki biološki diverzitet, i nastoji da se usmjeri paša, favorizujući ovčarstvo, kao prirodni način održavanja maslinjaka.

Na području Venafra, postoje tri glavne uljare, čije marketinške aktivnosti daju malo prostora značajnoj istorijskoj pozadini oblasti. Suprotno tome, na inicijativu Parka, formirane su nove plantaže unutar teritorije Parka, čiji je zadatak kombinovanje istorijskih i kvalitativnih vrijednosti u maslinarstvu.

U Crnoj Gori, istraživane su teritorije Džidžarin i Ulcinj.

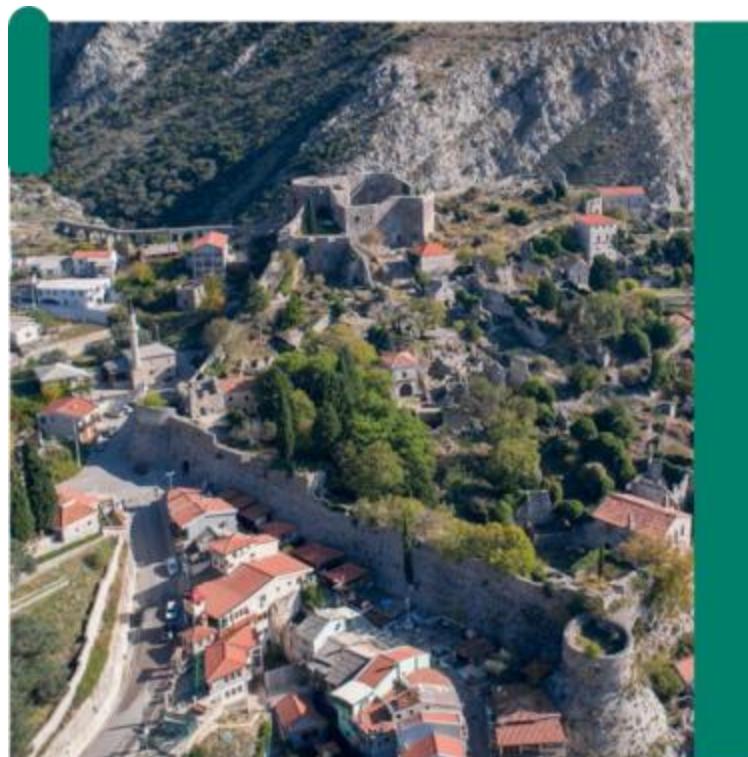
Džidžarin je drevni maslinjak sa oko 10,000 stabala, starih između 200 i 500 godina, i određenim brojem hiljadugodišnjih stabala, među najvećim su i najstarijim uzorcima u Baru. Žutica je najčešća sorta (98%).

Na 800 m udaljeno od Džidžarina, nalazi se Mirovica u kojoj je Stara maslina, koja je među najstarijim maslinama na svijetu, zaštićena nacionalnim zakonom od 1957. Istambulski šumarski i poljoprivredni institut procijenio je njenu starost na 2245 godina.

Dabanovo i Marijala imaju neke od najvećih maslinjaka u Crnoj Gori, sa više od 50,000 stabala, starih između 200, 300 i 500 godina, smještenih u neposrednoj blizini gradske sredine.

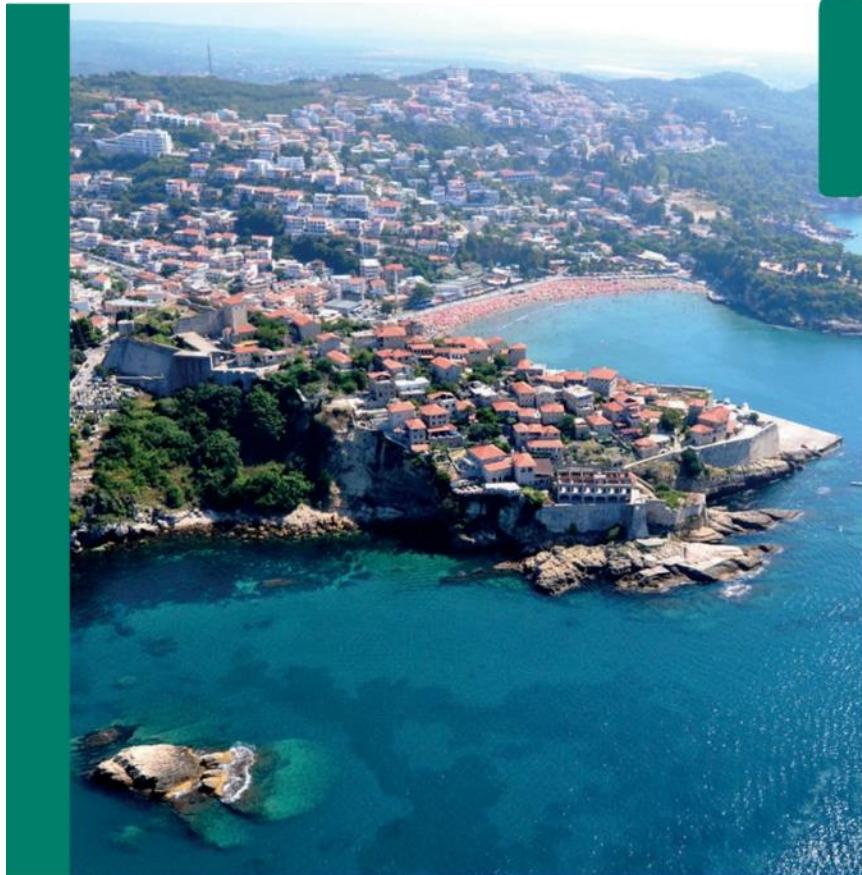
Bar je vjekovima poznat po proizvodnji maslinovog ulja, koja je počela da opada u 70-tim i 80-tim godinama, napuštanjem džidžarinskih maslinjaka koji su bili teži za održavanje. Sada, ti maslinjaci zahtijevaju regenerativno orezivanje, kako bi se smanjila visina stabala visokih od 7-10, ili čak 15 metara.

Maslina je glavna kultura, ali fragmentacija zemljišta, mali broj stabala i njihovo zdravstveno stanje, kao i veliki broj vlasnika, su ograničavajući faktori produktivnosti.

350-400 vlasnika posjeduju 50 – 100 ili više stabala masline, a dva udruženja maslinara u Baru, odnosno, Udruženje maslinara Bara, osnovano 2002. i Udruženje maslinara Antivari, osnovano 2020., okupljaju 150 maslinara. Cilj udruženja je povećanje vrijednost maslinarstva, podrška članovima u obnavljanju starih, napuštenih zasada sadnjom novih plantaža, širenje tehnika uzgoja, koje poboljšavaju kvalitet. U Baru ima 6 mlinova, a dva su u blizini Džidžarina.

Drevni 2000-godišnji maslinjak, koji se nalazi u gradu Ulcinju, predstavlja istoriju grada. Uzgoj maslina i proizvodnja maslinovog ulja u Ulcinju, čine neodvojivi dio lokalne kulture.

Ulcinj, stara morska luka, leži na jadranskoj obali; poznat je po svom istorijskom, kulturnom i prirodnom položaju. Plantaže maslina pokrivaju oko 3200 hektara duž obale, gdje je Žutica dominantna sorta u procentu od 95-98%. Ostale sorte uključuju: *Crnica*, *Lumberdeška*, *Sitnica*, *Šarulja*, itd. Strane sorte, kao što su: *Picholine*, *Leccino*, *Coratina*, *Itrana*, *Ascolana tenera*, broje do 3% ukupno.

U opštini Ulcinj ima preko 80,000 stabala, od kojih 18,000 – uključujući i ona stara preko 1000 godina – su smještena u zalivu Valdanos, koji je proglašen nacionalnim spomenikom 1968. godine. 92 stabla su mapirana u okviru projekta prekogranične saradnje.

Većina maslinjaka je bila napuštena (oko 30%) uslijed migracija, ili imovinskih sporova u vezi povraćaja imovine oduzete od strane vlasti prije 40 godina, kao u slučaju zaliva Valdanos.

Dinamika rezidbe u Ulcinju varira između 2 i 5 godina (29%), dok se u 41% slučajeva rezidba obavlja redovno svake 1-2 godine, ali se ostaci ostavljaju na polju, što predstavlja rizik od požara.

2.2. Materijalni i nematerijalni resursi

Zbog strateške pozicije na Mediteranu, Albanija nudi širok spektar ekoloških niša, stvorenih u sudaru mediteranske i kontinentalne klime, izolacijom i zaštitom koju pružaju planine u zaleđu, topografskim kontrastima i nizom ravnica ispresjecanih rijekama koje spajaju region.

Mnogi drevni maslinjaci, vođeni pomoću tradicionalnih praksi, okruženi gustom mrežom suvomeđa, sa mediteranskim šibljem, predstavljaju poluprirodna staništa koja imaju važnu ekološku ulogu u osiguravanju visokog nivoa diverzifikacije biljnih i životinjskih vrsta.

Ispitivanje biljnog sastava lokacija u studiji, je korisna za ocjenu agro-ekosistema monumentalnih maslinjaka, u vezi sa nivoom biodiverziteta divlje vegetacije.

U sva tri područja, identifikovano je 26 porodica, kojima pripada ukupno 45 vrsta. Od njih, 7 vrsta je nađeno u sva tri proučavana područja pod maslinjacima.

Mediteranske i evro-mediteranske vrste broje 53%, dok 87% uključuje ljekovite i jestive biljke, ili biljke koje su i ljekovite i jestive. Dvije od proučavanih vrsta *Arbutus unedo L.* i *Quercus ilex L.* se koriste u lokalnoj tradiciji ručnih radova.

Pored vrsta pronađenih unutar maslinjaka, tu je i čitav spektar tipičnih višegodišnjih vrsta u regionu.

Ovako visok nivo biodiverziteta se održava dugo vremena zahvaljujući odsustvu hemijske kontrole korova u maslinjacima. Značajno iskustvo u prirodnoj kontroli maslinove muve je napasanje čuraka u maslinjacima, što pomaže eliminaciji kukuljica i larvi zemljišnih insekata, smanjujući na taj način populaciju maslinove muve i eventualnu infekciju budućih generacija.

Šume uključuju velika područja pod arišem, kestenom, bukvom i grabom. Područje hrastovih šuma uključuje stabla kao što su divlje jabuke, grab, jasen, smreka itd.

U kontekstu održivog razvoja, smatra se da država ima biopotencijal koji karakterišu flora i fauna, šume i prije svega tipični maslinjaci, koji mogu da obezbijede izvor prihoda za stanovnike sliva rijeke Ishëm i poljoprivrednih polja Ahmetaq i Fushë-Preza.

Područje **Preze** ima tvrđavu iz XV vijeka, kao dio istorijske i kulturne baštine, smještenu na brdu Preza. Tipična arhitektura je koncentrisana u ruralnim naseobinama na brdima, dok zaseoci imaju veoma tjesan odnos sa okolinom, nudeći živopisan pejzaž. Arhitektura starih kuća odlikuje se kupolnim stilom, sa prozorima i lukovima i škurama na sve četiri strane kuće.

U selu ima privatnih pružalaca raznih usluga, uključujući i 3 prodavnice široke potrošnje, tri restorana i 5 kafića. Grad Preza, iako poznat po nekim turističkim atrakcijama, ne nudi usluge posjetiocima, kao što su gostonice i hoteli, info punktovi, vodiči i turistički paketi, bankomati i mjenjačnice.

Na području Ndraq ima mnogo prirodnih resursa unutar malog radijusa, kao što je rijeka Erzeni, koja protiče selom, vodenih resursa i pejzažnih ljepota prirodnog biodiverziteta na brdovitim terenima, koji mogu ponuditi lokalne razvojne šanse za održivi turizam.

Ndroq, staro selo, nalazi se u području gustih maslinjaka. Tvđava Varrosh, sagrađena u IV vijeku (387 m nadmorske visine), smještena je na vrhu brda i dominira selom. Druge atrakcije uključuju preko 4000 godina staro drvo koje se nalazi nasred sela Ndraq, i „Grobnicu ljubavnika“ pored autoputa Tirana – Durres – Kavaje.

U Venafro se nalaze mnoge kulturno istorijske lokacije, interesantne za turizam. Nacionalni muzej tvrđava Pandone je megalitska tvrđava, modifikovana vjekovima i konačno transformisana u renesansnu rezidenciju u XIV vijeku. Danas je u njoj smještena nacionalna umjetnička galerija

Arheološki muzej u Venafro smješten je u manastiru Sveta Klara iz osamnaestog vijeka. Treba pomenuti „Veneru oz Venafro“ iz vremena Antonina (II vijek posle Hrista). Jednako je važna akva tabela vodovoda Avgustina Rimskog i „Šah iz Venfara“.

Annunciata, ili crkva Annunciation u Venfaru je jedna od najljepših crkava u Moliseu, izgrađena 1386. godine od strane Bratstva Annunciata.

Katedrala Venafro, sagrađena u XI vijeku, na temeljima predhrišćanskog hrama, ima privilegiju da ima Dveri stare od 1508. godine, dva vijeka mlađe od prvog jubileja.

Važan muzej, smješten u Via De Utris, u istoimenoj palati u istorijskom centru, posvećen je istorijskim događajima koji potiču iz zimskog fronta, njemačke odbrambene linije, sa kojom su se savezničke trupe suočile i koju su uz velike žrtve savladale tokom zime 1943.

Veoma je atraktivna rustična vila smještena u obližnjoj pokrajini Pozzilli, koju neki naučnici smatraju vlasništvom i poljoprivrednim imanjem Marco Porcio Catone.

Park takođe obiluje mnogim turističkim atrakcijama. U njemu se nalaze ruševine iz samnitskog i rimskog doba: rimske pozorište i amfiteatar unutar urbane cjeline u Venafro, brojni ostaci rustičnih vil i cisterni, naročito u Madonna della Libera, vidljivi ostaci Rimske vile iz doba Sulla, sa terasama izgrađenim u tačnoj poligonalnoj strukturi, sa cementnom cisternom.

Druga interesantna lokacija je paleontološko nalazište Tora i Piccilli, nedaleko od Venafra, gdje je moguće vidjeti najstarije sačuvane otiske ljudskih stopala, utisnute u okamenjenu lavu, stare najmanje 400,000 godina.

Među atrakcijama u Parku, posebno se pominje italijanski vrt starih maslina „Zeleni patrijarsi“. Ovaj prostor obuhvata 20 stabala blizanaca hiljadogodišnjih italijanskih maslina, jedna po regionu, reprodukovane iz rezница sa originalnih stabala. Vrt je mjesto koje obavezno posjećuju svi posjetioc Parka, i predstavlja banku genoma hiljadogodišnjih biljaka.

Teritorija parka Venafro bogata je vodenim resursima, presijecaju ga dvije rijeke, Volturno i San Bartolomeo, čiji izvor je u starom gradu Venafra. Obilježen je mrežom drevnih staza mazgi, samnitskim i rimskim zidovima i ostacima rustičnih vil, uključujući i brojne cisterne, rasute po cijeloj teritoriji.

Tri kilometra od Venafra nalazi se močvara Le Mortine, koju karakterišu prostrane rječne šume, ispresijecane rijekom Volturno, koja opasuje brojna rječna ostrva, koja su staništa raznih vrsta čaplji i patki. Takođe ima mnogo životinja sa crvene liste IUCN-a, poput vidri i kornjača.

Močvara je na granici sa nekadašnjim kraljevskim lovištem Torcino, poznatom po prostranim šumama posjećivanim od strane kraljevske porodice Burbona.

Iza planine Sammucro, na oko 8 km od Venafra, nalazi se Memorijski park San Pietro, otvoren za posjetioce. I najzad, čarobno selo iza Venafra.

Na 20 km od Venafra, šuma čempresa Fontegreca predstavlja rijetki spontani biotop, koji pokriva oko 70 hektara, postoji najranije od 1500. godine. Predstavlja jednu od samoniklih čempresovih šuma, od najvećeg interesa u regionu Mediterana.

Regionalni park Roccamontefina je vulkansko područje sa raskošnim drvećem kestena, puno vjekovima starog drveća.

Cvetno obilje maslinjaka Venafroa, potvrdilo je 302 ispitane vrste u okviru Interreg projekta CBO. Smatra se da ovo područje ima visok biodiverzitet i očekuje se uvećanje liste tokom godina, kako se budu istraživale i otkrivale nove vrste. Ekološku vrijednost parka dodatno povećava prisustvo *Himantoglossum adriaticum H. Baumann* Jadranske gušter orhideje, prijavljene na nacionalnoj IUCN crvenoj listi.

Iza pojasa kultivisanog maslinjacima, i djelimično i dio njega, nalazi se lokacija od najvećeg značaja za Zajednicu - rezervat „Monte Corno Sammucro“ (ITIT7212171), koji pokriva ukupno 1356 hektara, između 610 i 1205 metara nadmorske visine.

U Crnoj Gori, maslinjak Džidžarin, nedaleko od starog grada Bara, može se istražiti pješke, idući stazama na kojim se mogu naći izvanredna istorijska i kulturna svjedočanstva (stari kameni most, ostaci crkve sv.Urbana iz XIII vijeka, ruševine dvije drevne fontane).

Najviše turista, koji posjete istorijsko jezgro Bara sa njegovom starom tvrđavom, posjećuje i Staru maslinu na Mirovici.

Pješačka tura koja započinje od kanjona rijeke Bunar, ka Džidžarinu i Starom Baru (za fizički spremne prateći tzv Londža stazu), predstavlja jedinstvenu priliku na crnogorskem primorju, nudeći slikovite pejzaže, istorijske i kulturne spomenike – katoličke i pravoslavne crkve i džamije, drevne kamene zidove i vodopade.

U istraživanju biodiverziteta rađenom u okviru projekta Cross Border Ol, na području Džidžarina, zabilježeno je 294 različite sorte biljaka, od kojih su 2 pod državnom zaštitom, a 6 su endemske vrste, nađene samo na obroncima Rumijске regije.

Cvjetno bogatstvo maslinjaka, može obezbijediti nove mogućnosti za turizam, unapređenjem uzgoja ljekovitog bilja i zaštićenih endemske vrsta i jestivog bilja za kulinarstvo.

Područje Ulcinja ima značajnu turističku atraktivnost zbog svojih prirodnih i kulturnih resursa. Morske obale uključuju poznate plaže, neke pjeskovite, neke šljunkovite. Najvažniji arheološki i istorijski resursi su kaštel sa ruševinama kiklopskih zidina, stari trgovci, ilirske grobnice raštrkane u selu Zogaj, drevne džamije i crkve, grobnica Sabbatai Zevi u Bašinoj kuli unutar citadele.

Štaviše, ova mjesta podsjećaju na Servantesa, slavnog španskog pisca, za kog se vjeruje da je bio zatočenik na ovom području. Bio je inspirisan latinskim imenom Ulcinja – Dulcinea, imenom Don-Kihotove ljubavi.

Arnold von Harff, putnik na propuštanju u XV vijeku takođe je posjetio Ulcinj, ostavio je leksikon albanskih riječi – drugi najstariji na ovom jeziku. Takođe zabilježio je pomorske bitke, poput one između britanskih i francuskih brodova i ulcinjskih pirata LikeCeni i Haxi Alija, 1772. Ymer Aga ulcinjski je opjevan u narodnim pjesmama, o tome kako je održao obećanje kralju Španije i njegovoj ženi o povratku u zatvor...

Italijanski kompozitor Leopold de Wenzel (1847-1923), inspirisan ulcinjskim tradicionalnim plesovima, napisao je Ulcinjsku Polku.

Lamijeva džamija (1689) i Pašina džamija (1719) imaju tipičnu arhitekturu i jedinstven hamam.

Lociran uz tvrđavu i Bašinu kulu – Kiklopski ilirski zid, star 2500 godina, je interesantna tačka dodira Venfaro Caton zidu.

U zalivu Valdanos, glavna vegetacija je zimzelena šuma (NATURA 2000: 9320 stabala masline i rogača), dominantno divlja maslina (*Olea europaea* ssp. *Sylvestris*) i stabla rogača (*Ceratonia siliqua*). Vegetacija psamofita i halopita, kao i morske biljke koje se nalaze i na Ulcinjskoj Veljoj plaži. Ova vrsta vegetacije je uništena na ostatku jadranske obale. Na ulcinjskoj solani postoji zajednica halofita, koje naseljavaju muljevitu podlogu, a rijetke su na jadranskoj obali. Žbunasta zajednica uključuje *Quercus coccifera* i *Fraxinus ornus*, ali takođe i *Quercus ilex* u Limanu u blizini Ulcinja, ispod sela Komina na obali mora, sjeverno od ostrva Stari Ulcinj, *Quercus pubescens* u Zogaju i Krutima pored Ulcinja, i *Quercus coccifera*.

2.3. Socio-economika pozadina projektnih područja

U tri albanske ruralne regije, poljoprivreda predstavlja osnovnu ekonomsku djelatnost. U zemlji u kojoj je potrošnja maslinovog ulja uvjek bila niska jer je korišćeno samo u medicinske svrhe, modernizacijom u pogonima za proizvodnju, došlo je povećanja potrošnje. Danas je albanski potrošač spremna da plati veću cijenu za kupovinu ekstra djevičanskog maslinovog ulja.

U području **Marikaja**, najvažniji mlinovi za ulje pripadaju jednom od ključnih učesnika u regionu, porodici Subashi, koja je veoma aktivna u sektorima maslinarstva, proizvodnje ulja i eno-gastronomskoj i kulturnoj promociji regiona. Posjeduju maslinjak od 1200 stabala oko 500 godina starih, Kalinjot sorte, nazvane „Skenderbegov voćnjak“, a takođe proizvode aromatične sapune na bazi maslinovog ulja, razne fine, pakovane začine, lokalne čajeve, suvenire od maslinovog ulja i razne vrste maslinovih ulja sa začinima.

U Prezi, poljoprivredna aktivnost je raznolika, tako da uključuje i seoski turizam, zahvaljujući bogatom kulturnom nasljeđu, kom pripada i srednjevjekovna tvrđava, i spremnosti da se investira u seosku infrastrukturu.

U Marikaju i Prezi razvijena je proizvodnja domaće radnosti, povezana sa drvoradom, koja ne nalazi druga tržišta, osim obližnjih centara. Suveniri na tržištu su, uglavnom fabrički proizvodi uvezeni iz drugih zemalja. Ograničenja zanatske proizvodnje su nedostatak kompetentnosti i profesionalizma, uz odsustvo generacijskog prometa i učešća žena.

U području **Ndroqa**, poljoprivreda je najveći ekonomski sektor, bazirana na uzgoju maslina i drugih voćarskih kultura. Osim maslinovog ulja, proizvode se na tradicionalan način i drugi poljoprivredni proizvodi kao što su vino i voćni džemovi.

Nema zanatskih djelatnosti, ali tvrđava Ndroq je iskorištena za trgovinu sa obližnjim područjima.

Poljoprivredna proizvodnja i kulinarska tradicija doprinose turističkoj atraktivnosti Ndroqa. Brojni domaći turisti samo prođu kroz Ndroq, zadržavajući se samo par sati, uslijed nedostatka turističkih usluga i odsustva informacija o kulturno istorijskim lokacijama i prirodnim resursima na tom području.

Tri odabrana područja, uvezana komercijalnom razmjenom, imaju veliki potencijal za povećanje održivog turizma, zahvaljujući blizini glavnog grada Tirane, najvećeg grada u Albaniji, sa milion stanovnika i hiljadama stranih turista koji svake godine posjećuju grad.

Prisustvo kulturnih i prirodnih dobara, kao što su jezera, rijeka Erzeni, šumovita područja, pored vjekovnih maslinjaka, predstavljaju elemente, koji se u najboljem slučaju koriste za podsticanje i promociju novih turističkih aktivnosti. Održiva upotreba ovih resursa, može biti pokretačka snaga ekonomskog razvoja, zasnovanog na održivom turizmu.

Lokaciju **Venafro** karakteriše veoma široka poljoprivredna aktivnost. Na osnovu morfologije teritorije Venafra, može se razlikovati široka ravnica za ratarske usjeve i staklenike i pojas brdskog podnožja, namijenjen ekološkom, neprofitnom maslinarstvu, pretežno za kućne potrebe. Stočarske farme, posebno za proizvodnju mlijeka, igraju važnu ulogu u primarnom sektoru. Ovo je tradicionalna aktivnost koja još uvjek opstaje zahvaljujući visokom kvalitetu lokalnih proizvoda u uključivanju teritorije Venafro u proizvodnju sireva *Mozzarella di Bufala Campana, Ricotta di Bufala Campana and Caciocavallo Silano*.

Iako je poljoprivreda široko rasprostranjena unutar opštinske regije, podaci u vezi sa upravljanjem farmama i ekonomskom veličinom holdinga, pokazuju određenu nerazdvojivu krhkost, kao i podaci o difuziji organske proizvodnje, gotovo potpuno odsutne iz lokalne poljoprivrede.

Na području Venafra postoje tri glavna mlini, kao i tri nova nedavno osnovana poljoprivredna preduzeća, usmjerena na povećanje vrijednosti kvalitetnih proizvoda, stimulisanih od strane Regionalnog parka maslina Venfaro. Gore pomenuta preduzeća Luca Del Prete i Arco Antico koja imaju sertifikat ZOP Molise organska proizvodnja i Colonia Julia, su dobila Evropski kolektivnu marku kvaliteta „*Terre degli Olivi di Orazio*”, registrovanu od strane Parka.

Iako su istinski umjetnici, što pokazuje rezbarija u maslinovom drvetu, vještinu pokazuju na nivou hobija, pa je ručna radnost u Venafru slabo razvijena. Među profesionalcima u ovom sektoru vrijedi pomenuti mladog zanatliju koji se bavi izradom umjetničkih mozaika od stakla i mermara i pravi reprodukcije rimskih i grčkih mozaika, ističući mnoštvo ostataka drevnih rimskih vila, koji se danas čuvaju u Nacionalnom arheološkom muzeju u Venafru. Druga važna aktivnost odnosi se na keramiku i izradu keramičkih suvenira.

Na turističku privlačnost Venafra pozitivno utiče adekvatno snabdijevanje tipičnim proizvodima, takođe tjesno povezanih sa teritorijom Parka: kolačići Venafro, stvoreni kao reprodukt, napravljen od ostataka hlebnog tijesta (korišćenje ostataka); Signora di Conca Casale, svinjska kobasica, čiji recept datira unazad 200 godina: danas je proizvođači delikatesa iz Conca Casale, takođe proizvode u komercijalne svrhe (Proizvodi se oko 600 komada godišnje), i ima sertifikat P.A.T. (tradicionalni italijanski prehrambeni proizvodi), Ministarstva poljoprivredne, prehrambene i šumarske politike, i takođe je prepoznata kao Slow Food Presidium; *Spezzato di Ceppagna*, jelo od jagnjećeg mesa, koje ima kulturno-istorijsku i gastronomsku vrijednost za cijelo zaselak Ceppagna, jedinstven je specijalitet tokom svečanosti u čast Gospe od Rosary, zaštitnice sela; panettone „Panево“, proizvod pekare Ricci iz Montaquilla, napravljen sa čistim, ekstra djekičanskim maslinovim uljem iz Venafroa, umjesto sa puterom; pivo sa ukusom maslinovih grančica, napravljeno u Venolei 2019.

U Crnoj Gori, proizvodnja maslinovog ulja se procjenjuje na 400 – 500 tona. Proizvedene količine ne zadovoljavaju nacionalnu potražnju.

U Baru je 600 do 800 maslinara, ali za samo 350 do 400 njih, koji posjeduju 50, 100 i više stabala, maslinarstvo je jedini izvor prihoda.

Obrada maslina se još uvijek odvija dominantno u mlinovima koji ne zadovoljavaju međunarodne standarde, uprkos tome što se posljednjih godina ulažu veliki napor u primjeni agro-tehničkih praksi i modernizaciji mlinskih postrojenja. Postoji 6 lokalnih mlinova za ulje.

Neki maslinari počeli su da brendiraju svoje maslinovo ulje i posljednjih godina primijećeno je uvećanje sektora, sa projektima podržanim EU fondovima, koje ima za cilj poboljšanje reklame malih i srednjih preduzeća.

Domaća proizvodnja ulja je osnova tradicionalne kuhinje, i takođe je omogućila početak zanatskih aktivnosti, povezanih sa proizvodnjom sapuna i kozmetike na bazi maslinovog ulja. Prva fabrika sapuna bila je u Baru, „Barska sapunara“, osnovana 1888., koji su tradicionalno snabdijevali crnogorsku kraljevsku porodicu. Proizvodnja sapuna je tradicionalna djelatnost u skoro svakom domaćinstvu u Baru i još uvijek ima potencijala, s obzirom na potražnju na tržištu za prirodnim kozmetičkim proizvodima.

Iako je zadnjih godina došlo do povećanja potražnje na tržištu, svega nekoliko zanatlja izrađuje predmete od maslinovog drveta, i tek nedavno se počelo za zadovoljavanjem te potražnje. U ovoj oblasti postoji potreba za obukom zanatlja u cilju poboljšanja dizajna i labeliranja.

Među prehrabbenim proizvodima dostupnim na tom području, vrijedi pomenuti mladi kozji sir lokalne zanatske proizvodnje. Takođe su interesantni tradicionalni recepti lokalne gastronomске tradicije, koji uključuju maslinovo ulje i stone masline nacionalne sorte Žutica, kao dodatak u pripremi ribe i japraka, sarmica od lišća vinove loze.

Barske masline, i zelene i crne, trebalo bi zaštititi kao lokalne kulinarske specijalitete.

U Džidžarinu, ima primjera aktivnih turističkih aktivnosti, kao što je kanjoning rijekama Suva, Vruća i Bunar, planinarenje stazama Lisinja, posmatranje ptica, rekreacioni ribolov u Vrućoj i Bunaru.

Pješačka tura od Sv. Vić do Sustića, koja prolazi centrom barskih maslinjaka, sa penjanjem na brdo Kurilo, koje nudi fascinantan pogled na grad.

Postoje makadamski putevi, idealni za šetnje, trčanje i biciklizam, direktno povezani sa glavnim putevima i magistralom. Zbog toga ovaj maslinjak ima potencijal da postane zona aktivnog odmora, za domaće turiste.

Kasno u jesen, agroturistička ponuda uključuje aktivno učešće u berbi i obradi maslina.

Preduzetnici iz Engleske i Australije su kupili stari mlin za ulje iz 1882, koji je pokretala rijeka Bunar i od njega napravili hostel.

Većina događaja se odvija u Starom gradu Baru. Maslinijada, koja se organizuje od 2002, okuplja na jednom mjestu proizvođače iz regiona. Susreti pod Starom maslinom su manifestacija koja okuplja renomirane pisce regiona.

Turistička ponuda istorijskog jezgra Bara, sa 100,000 posjetilaca u 2019. godini, može biti integrisana sa ostalim turističkim uslugama, kao što su agroturizam, kulturni turizam, aktivni turizam, što bi moglo doprinijeti produžavanju boravka turista na području.

Glavna ekonomска djelatnost u **Ulcinju** je poljoprivreda, sa maslinom kao dominantnom kulturom, pored medonosnih biljaka, ljekovitih biljaka, raznih vrsta voća (smokve, citrusi, kestenje, nar, jabuke, kruške, šljive), vinove loze i žitarica. Ostali poljoprivredno-prehrambeni proizvodi uključuju kivi, paradajz, slatke paprike, koje se često izvoze u druge republike bivše Jugoslavije. Ostali proizvodi su vino i rakija.

Područje Ulcinja takođe ima široku ponudu restorana, hotela, pansiona i najnovije – agroturističkih farmi, koje nude niz usluga neophodnih za razvoj turizma. Ostale turističke usluge su povezane sa kajtsurfingom, planinarenjem šumskim stazama i drevnim maslinjacima.

Zadnjih godina je primijećeno povećanje nelegalnih pansionskih kapaciteta, izgrađenih u drevnim maslinjacima, devastirajući na taj način, predjele istorijskih maslinjaka.

2.4. Alati za uređenje zemljišta u ruralnim područjima sa drevnim maslinjacima

Nakon političkih promjena u 1990-im, svi maslinjaci u **Albaniji** su privatizovani po Zakonu 7501, tako da svako stablo masline ima vlasnika odgovornog za kultivaciju. Nedostaju planovi za ekonomski razvoj, a spontan i nekontrolisan dovodi do gubitka ili degradacije resursa koji su krucijalni za razvoj održivog turizma. Nema pravnog okvira o zaštiti starih stabala masline, koja bi olakšala identifikaciju i konzervacione prakse. Ugrožena je dugovječnost, a ulje iz tih maslinjaka se ne promoviše zbog stvarne vrijednosti. Selo Marikaj je odabранo od strane vlade i Nacionalne agencije za planiranje upotrebe zemljišta, kao dio programa „100 sela“ i očekuje se da dobije podršku za razvoj infrastrukture, turizma, kulturnih i komercijalnih inicijativa.

Regionalni poljoprivredni istorijski park maslina Venafro je osnovan regionalnim Zakonom br. 30, od 2008. njim upravlja zakonito pravno lice pod kontrolom regije Molise.

Cilj Parka je promocija konzervacije, restauracije i oporavka prirodnog okruženja, istorijsko poljoprivrednih pejzaža i njegovih istorizovanih arhitektonskih karakteristika, arheološkog, istorijskog i etno-antropološkog nasljeđa. Štaviše, namjerava da zaštitи genetske resurse stabala maslina Venafra i promoviše širenje sorti koje se uzgajaju u Venafru.

Drugi instrument za zaštitu maslinjaka u višoj oblasti Parka, je njegovo uključivanje u oblast LIZ (lokacije od interesa za zajednicu IT7212171) Monte Corno Monte Sammucro. U skladu sa RDP 2007/2013 (Mjere 3.2.3, Akcija A „Podrška izradi planova upravljanja lokacija koje pripadaju područjima Natura 2000“) upravljački plan za zaštitu prirode je izrađen, ali je neupotrebljiv, zbog nedostatka organa za upravljanje.

Veliki dio područja ograničava organ nadležan za slivove rijeka Liri, Garigliano i Volturno, prema hidrogeološko strukturnom planu za rizik od klizišta na velikim padinama. Arheološko nasljeđe Parka, koje se sastoji od rimskih rustičnih vila, pod jurisdikcijom je arheološke supervizije lijepih umjetnosti i pejzaža regije Molise.

Park maslina Venafro je takođe na listi nacionalnog registra istorijskih ruralnih predjela odlukom br. 6419 Ministarstva poljoprivredne, prehrambene, šumarske i turističke politike, od 20.02.2018.

Takođe postoji Plan razvoja turizma provincije Isernia i MuSST strateški plan (za muzeje i razvoj teritorijalnog sistema), koji je donijelo Ministarstvo kulturnog nasljeđa i aktivnosti za gornju Volturno dolinu. Ovaj Strateški plan kulturnog razvoja je definisan „Putevima vode i kamena“, uključio je lokalne entitete i zajednice, uključujući i Park.

Lokalni plan ekološkog, turističkog i ekonomskog razvoja (LEETDP), koji su donijeli nadležni organi Parka kroz ovaj projekat, namjerava da kao prioritet postavi područje sa velikim kulturnim i prirodnim potencijalom, ali sa visokim stepenom socijalne fragmentacije, narušenosti, starenja stanovništva i veoma malom sposobnošću za unapređenje ekološke i arhitektonske baštine.

U Crnoj Gori legislativa koja se tiče sektora maslinovog ulja je regulisana nacionalnim zakonom 2012, i usklađena sa pravnim okvirom EU. Takođe, postoje smjernice i propisi koji obezbjeđuju mjerjenje kvaliteta maslinovog ulja u skladu sa standardima Evropske Unije, u okviru nacionalne strategije razvoja poljoprivrede i seoskih područja za 2015-2020. Ova strategija uključuje programe grantova od Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja za podršku proizvodnje maslina i maslinovog ulja.

Postoji nacionalna konsultantska služba koja podržava maslinare u prilagođavanju proizvodnih standarda smjernicama EU.

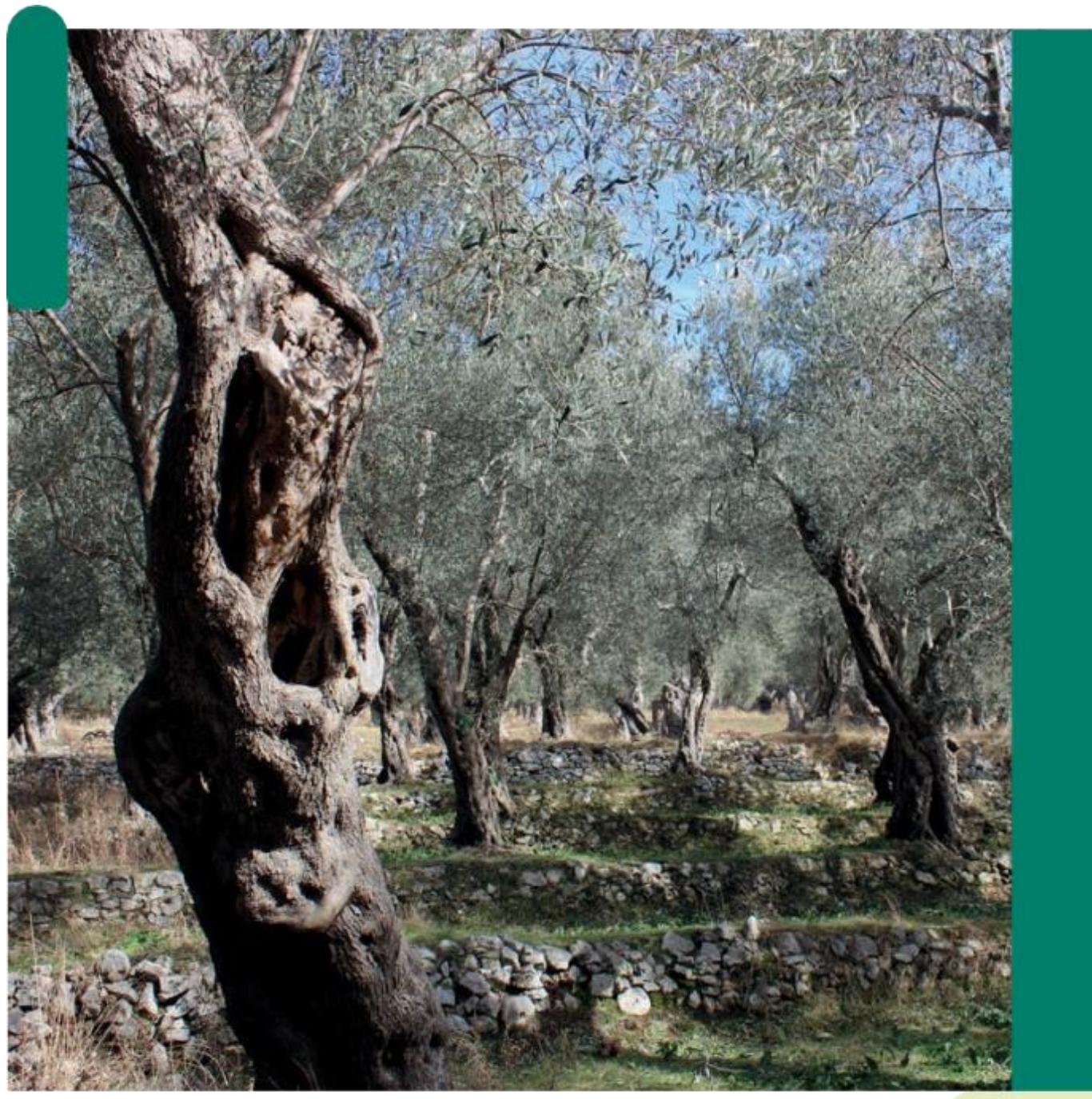
Zaštitni znak za zaštitu geografskog porijekla proizvoda bi dao pravni subjektivitet i priznanje etiketi „Barsko ulje“.

Projektom Vlade Crne Gore opredijeljeno je 1.000.000 EUR za izgradnju Kuće maslina u Starom Baru. Ova struktura biće opremljena izložbenim prostorom, muzejom maslina, salom za prezentacije, itd. Kuća maslina će biti sjedište budućeg Nacionalnog udruženja maslinara.

Drugi projekat koji je razvilo Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja nazvan „Milion stabala maslina u Crnoj Gori do 2020“, obezbjeđuje sadnju novih maslinjaka u opštini Ulcinj, ali još uvijek nije završen.

Kao rezultat požara koji se zbio 2018., u kom je izgorelo oko 1000 vjekovnih stabala masline, lokalna vlada je definisala plan revitalizacije područja maslinjaka, oslobođajući vlasnike od poreza na imovinu u sljedećih 5 godina.

Zadnjih godina povećao se broj nelegalno izgrađenih pansionских smještaja u samim drevnim maslinjacima, devastirajući na taj način predjele istorijskih maslinjaka. Bilo bi dobro usvojiti zaštitne instrumente od nelegalne gradnje i moguće devastacije, kako na lokalnom, tako i na državnom nivou, i tako obezbijediti seoske pejzaže od Sv.Viča do Sustaša.

3. Potencijali i nedostaci projektnih lokacija

3.3. Postojeći nedostaci u područjima maslinjaka

Na dojoj listi su nabrojani najvažniji nedostaci koji onemogućavaju osiguranje zaštite i potpune eksploatacije drevnih maslinjaka u tri države:

U Albaniji:

- Nedostatak zakonske zaštite drevnih maslinjaka
- Nedostatak upravljanja i loše održavanje rezultiraju degradacijom područja pod zasadima maslina, sa povećanim rizikom od požara
- Loše upravljanje prirodnim resursima
- Nema kataloga (baze podataka) o ekološkim i kulturnim dobrima
- Neplanirani i nekontrolisani razvoj
- Loša tržišta lokalnih proizvoda
- Neiskorišćavanje vodenih resursa za zadovoljenje potreba lokalnog stanovništva, sa nedostatkom usluge vodosnabdijevanja i nekontrolisanim ispuštanjem otpadnih voda u rijeke
- Gubitak ili degradacija lokalnih resursa i vrijednosti, koji su takođe elementi turističkih atraktivnosti i razvoja

U Venafru:

- Nedostatak službi na području koje okružuje Park, koje ima jak potencijal za razvoj održivog turizma
- Dnevni turizam uprkos otvaranju Arheološkog muzeja i srednjevjekovne tvrđave
- Industrijski razvoj sa fabrikama zagađivačima (fabrika cementa fabrika otpada) u području Venafro koje je uglavnom poljoprivredno
- Loš odnos u kooperaciji među operaterima, naročito među maslinarima
- Neredovnost regionalne finansijske podrške za upravljanje Parkom, što kao posljedicu ima administrativne poteškoće
- Neovlašćeno napasanje stoke na terasastim maslinjacima, sa posljedičnim rizicima od erozije i hidrogeoloških problema
- Oskudna kontrola šumskih patrola karabinjera odgovornih za kontrolu na terenu
- Napuštanje i loša uprava maslinjacima na marginalnim područjima
- Starenje farmera i slaba smjena generacija, samo djelimično kompenzovan interesom profesionalaca za kupovinu vrijednih maslinjaka za rekreativnu upotrebu
- Fragmentacija zemljišta, slaba sklonost za inovacije i nedostatak stabilnih odnosa u lancu snabdijevanja
- Napuštanje tradicionalnih praksi i polja maslina
- Nedostatak specifičnih mjera za istorijske ruralne predjele u Molise RDP
- Loša sklonost za investiranje u turističke svrhe u unutrašnjim ruralnim područjima, iako su otvaranje muzeja, tvrđave i ustanovljavanja Parka, doprinijeli porastu turizma.
- Neprepoznavanje vrijednosti zemljišnih resursa od strane lokalnog stanovništva
- Loša organizacija turističke ponude zbog poteškoća umrežavanja osobnosti Venafra (npr. Rimsko pozorište nije dovoljno posjećeno)
- Nekolaborativni javno-privatni pristup u ponudi događaja dovodi do dezorganizovanosti kalendara.

U Crnoj Gori:

- Napuštanje i loše upravljanje drevnim maslinjacima, dovodi do visokog rizika od požara
- Mljevenje često nije u skladu sa međunarodnim standardima
- Neodgovarajuće upravljanje drevnim maslinjacima sa nasilnim intervencijama, koje su dovele do zakrčenja staza i nekontrolisana nelegalna gradnja u turističke svrhe čime se ugrožavaju istorijski predjeli
- Neupravljanje turističkim tokovima koji nanose štetu istorijskim lokalitetima ili suvomeđama

- Nedostatak najboljih praksi za regeneraciju napuštenih maslinika orezivanjem
- Gubitak znanja o izgradnji terasa od suvomeđe
- Napadi bolesti, kao što je Ksilella fastidiosa
- Nacionalni regulatorni okvir za sektor maslinarstva nije u potpunosti primijenjen
- Nedostatak obuke, ograničeno iskustvo sa računarima i loše znanje engleskog jezika kod lokalnih proizvođača
- Poteškoće u podmirivanju troškova nabavke savremene opreme za proizvodnju i preradu maslina
- Proizvodnja maslinovog ulja nije dovoljna da zadovolji lokalnu potražnju, što rezultira višim cijenama proizvoda na domaćem tržištu
- Imovinski sporovi nad maslinjacima
- Odsustvo politike uređenja zemljišta
- Nestašica vode
- Oskudna ponuda vrijednih zanatskih proizvoda koji ne povećavaju vrijednost prerade maslinovog drveta i nedostatak odgovarajućih vještina marketinga, dizajna i pakovanja
- Mala diverzifikacija zanatskih proizvoda
- Nema interakcije između maslinara i turista iz Starog Bara
- Neadekvatne turističke informacije u vezi sa lokalnom proizvodnjom maslina
- Neke staze se ne održavaju dobro, blokirane su žbunjem i nemaju putokaze
- Pandemija virusa Kovid-19 je prijetnja turističkim potencijalima maslinjaka.

3.4. Potencijali u područjima pod maslinjacima

Na donjem spisku su nabrojani potencijali proučavanih područja, na kojima se može obezbijediti odgovarajuće rukovođenje i unapređenje starih maslinjaka u tri zemlje:

U Albaniji:

- Prisustvo kulturnog nasljeđa, koje zajedno sa lokalnom tradicijom predstavlja potencijal održivog razvoja područja
- Unutrašnja brdovita područja sa panoramom velike pejzažne vrijednosti
- Dostupni prirodni resursi i obilje vodenih resursa
- Potencijali finalnih poljoprivrednih proizvoda (maslinovo ulje, vino, med, itd...) koji mogu pozitivno uticati na razvoj turizma u oblasti
- Maslinarstvo je rasprostranjeno po oblasti, njime se rukovodi tradicionalnim metodama sa kvalitetnim preradivačkim linijama
- Monumentalni maslinjaci privlačni turistima sa turističkim inicijativama koje počinju da se odražavaju u Marikaju
- Dobra konekcija sa okolnim selima, blizina aerodroma i drugih važnih urbanih područja (Tirana, Drač)
- Zajednice sa prosječnim nivoom edukacije i dobrom funkcionisanjem obrazovnih institucija
- Elementi tradicije su i dalje prisutni, kao što su stari mlinovi za ulje, domaća radinost, muzej u tvrđavi
- Lokalni seoski akteri su zainteresovani za ulaganje u turizam.

U Venafru:

- Drevne maslinjake sa značajnim pejzažnim osobenostima, opjevalo je slavni Horacije, kao i mnogi drugi, u prošlim vjekovima
- Bujnost cvjetne vegetacije maslinjaka, sa 302 registrovane vrste

- Inkluzija u Nacionalni registar ruralnih pejzaža MIPAAF-a, koji ima potencijal da privuče direktnе investicije, projekte i fondove za unapređenje ovih područja, i nudi šansu lokalnim kompanijama da ponesu oznaku sertifikata ruralnih pejzaža koju promoviše ISMEA sa bonusima za kompanije koje učestvuju u javnim tenderima
- Pejzaž, istorijska, arheološka i prirodna imovina marginalnog područja maslinjaka, kao mjera unapređenja ekološkog poljoprivrednog konteksta, takođe uz pomoć privatno-javne inicijative
- Istorija, zajedno sa kvalitetom proizvoda, sa citatima Horacija, Plinija i drugih rimskih autora, predstavljaju prvi "istorijski" sertifikat o kvalitetu
- Strateškim geografskim položajem, Venafro predstavlja važan spoj aktivnosti i saobraćaja iz Napulja, Rima i Peskare
- Kreativnost koja karakteriše mali broj zanatskih aktivnosti povezanih sa teritorijom (npr. reprodukcija mozaika povezanih sa brojnim rimskim artefaktima pronađenim na tom području)
- Istorijat maslinarstva i proizvodnje maslinovog ulja u Venafru je jedan od elemenata privlačnosti odabranog i svjesnog turizma (npr. Događaj Venolea, Nacionalna šetnja među maslinama, Strast, i organizacija tematskih uljnih tura).

U Crnoj Gori:

- Potencijali poljoprivredne proizvodnje (kultivisanog i divlјeg voća) i proizvodi za obradu (maslinovo ulje, vino, med, ljekovito bilje, itd...), koja može pozitivno uticati na razvoj turizma na području
- Maslinarstvo je rasprostranjeno na području i snažno podržano od strane Ministarstva poljoprivrede kroz projekt "million stabala masline", koji ima za cilj promociju sadnje novih zasada u oblasti
- Prisustvo dva udruženja maslinara, aktivno uključenih u tehničku podršku farmerskim i turističkim inicijativama
- Nedavni projekat podrške marketingu
- Dostupnost turističkih usluga (restorana, hotela, pansiona, agri-turističkih biznisa, kanjoninga, trekinga, biciklizma, itd...) prirodnih i tradicionalnih gastronomskih resursa
- Prisustvo šetačkih i biciklističkih staza u maslinjacima, direktno povezanih sa glavnim i magistralnim putevima, predstavlja potencijal za razvoj održivog turizma, kojem teže lokalne zajednice
- Turističke mogućnosti povezane sa maslinjacima u Džidžarinu, smještenim duž puta između istorijskog jezgra Starog grada Bara i Stare masline
- Duga turistička tradicija područja, koja obiluje prirodnim i istorijskim resursima, kao i proglašenje zaliva Valdanos za prirodni spomenik 1968
- Finansijski potencijali EU fondova za podršku poljoprivredi i proizvodnji masline
- Dostupnost maslinovog drveta i ljudskih vještina i iskustva za lokalne zanate
- Porast potražnje za zanatskim proizvodima
- Važni istorijski i kulturni spomenici i arheološke lokacije u istorijskom jezgru Bara i u obližnjim maslinjacima (crkve, džamije, stare uljare, mostovi, itd...)
- Mogućnost produžetka turističke sezone do berbe maslina, ponudom usluga u aktivnom turizmu
- Interesovanje stranih preduzetnika za investiranje u ugostiteljstvo i usluge seoskog turizma

4. Mapa dobrih praksi za održivo upravljanje i unapređenje drevnih maslinjaka

Danas se u sve tri zemlje/targetiranim područjima, mnoge tekuće inicijative zasnivaju na kriterijumima utvrđenim za razvoj turizma u drevnim maslinjacima. Važno dostignuće u ovom pravcu je Istoriski park maslina u Venafrou. Druga uspješna iskustva mogu se naći u regionu Pulje i ona će u nastavku biti kratko opisana.

Regionalni poljoprivredni istorijski park maslina Venafro

Njegova aktivnost započela je 2011. godine, inicijativama čiji je cilj ponovna upotreba napuštenih maslinjaka, privlačenje turista ponovnim otvaranjem starih staza i staza mazgi. Cilj je model poboljšanja italijanskog istorijskog ruralnog pejzaža.

Nadležni organi Parka sprovode intenzivnu promocijalnu aktivnost zajedno sa učešćem u dešavanjima širom Italije, sa publikacijom brošura i knjiga, organizacijom nacionalnih događaja kao što je VENOLEA, koji je tokom godina održavanja, bila domaćin vodećim ekspertima italijanskih univerziteta i istraživačkih centara.

Jedan od glavnih ciljeva je bio prepričati savremenim jezikom sjajnu priču povezani sa maslinovim uljem iz Venafroa. Izgrađeni su odnosi sa drugim mitološkim i religijskim mjestima mediteranaskog maslinarstva, kao što je Fondacija maslinovih grančica iz Taybeh- Efraim-Palestine, a zajedno sa drugim toskanskim partnerima, Staratelju Svetе zemlje je predloženo upravljanje getsimanskim maslinjakom

Zaštitni znak "Terre degli Olivi di Orazio"

Da bi se stimulisao kvalitet proizvoda tradicionalnog maslinarstva Venafroa, uprava Parka je registrovala evropsku kolektivnu oznaku kvaliteta „Terre degli Olivi di Orazio“, što nadoknađuje nedostatak prijemčivosti sa

ZO Molise, koji je teško primjenjiv na područjima maslinjaka, sa veoma fragmentiranim imanjima i jako malim farmama. Odobrene su specifikacije proizvoda za maslinovo ulje, pekarske proizvode, rasadnike za proizvodnju autohtonih stabala maslina i smještajne kapacitete. Marketing proizvoda zasnovan je na kratkom lancu i direktnoj prodaji. Farme učestvuju na sajmovima i takmičenjima, što podstiče maslinarstvo Venafroa.

Venolea

Uprava Parka promoviše maslinarstvo i njegove proizvode tokom cijele godine sa turističkim inicijativama i degustacijom proizvoda. Vrhunski događaj na kraju godine je Venolea, sponsorisan od strane MIPAAF, regiona Molise i Nacionalnog udruženja gradova maslinovog ulja, sa značajnom nacionalnom pokrivenošću. Događaj takođe uključuje proizvođače susjednih regiona i bavi se temama vezanim za maslinarstvo.

Uključivanje Regionalnog parka maslina Venafro u Nacionalni registar istorijskih seoskih predjela

Predio Regionalnog parka Venafro zaveden je u Nacionalni registar istorijskih seoskih predjela, poljoprivrednih praksi i tradicionalnih znanja (ukazom br. 6419 ministra poljoprivredne, prehrambene, šumarske politike od 20. 02. 2018.), kao jedan od 13 predjela registrovanih do sad.

ISMEA Direktorat za usluge seoskog razvoja definiše oznaku za sertifikovanje predjela registrovanih u Nacionalnom registru.

Upis u Nacionalni registar preduslov je za nominovanje lokacija u Svjetskom programu FAO-a, nazvan GHIAS (Globalno važni sistemi poljoprivrednog nasljeđa) radi podrške poljoprivrednicima koji osiguravaju biodiverzitet, bezbjednost hrane i socijalnu koheziju.

Nacionalna opservatorija predjela iz registra bira predložene lokalitete seoskih predjela, radi upisivanja na UNESCO listu svjetske baštine, kao i poljoprivredne prakse i tradicionalna znanja za upis na UNESCO listu nematerijalne baštine. Dakle, jasno je koliko je važno biti upisan u Nacionalni registar.

Italijanski vrt „Zeleni Patrijarh“

U pogledu zaštite „istorijskih“ maslinjaka, napravljen je jedinstven maslinjak Italijanski patrijarsi, u saradnji sa Udruženjem Italijanski patrijarsi i Komiteta za uljepšavanje Rima. On sakuplja primjerke blizance najstarijih stabala masline u Italiji, po jedno iz svakog regiona.

Nacinalna pješačka tura među maslinama

Implementirana u saradnji sa Nacionalnim udruženjem gradova maslinovog ulja

Venafro „Živa strast“

Ovaj događaj, koji se sastoji od predstavljanja Hristovih muka uživo, Katedrale, sa

odvija se među maslinama Regionalnog parka maslina Venafro, u blizini jedinstvenim scenskim karakteristikama; jedna od prvih u Italiji, zastupljena od 1967.

Događaj se odvija u izvanrednom pejzažnom predjelu, stvorenom u dolini maslina Campaglione. U toku je sastavljanje Memoranduma o razumijevanju sa biblijskim selom Nazaret, za identično predstavljanje u Palestini.

Članstvo u Nacionalnom udruženju gradova maslinovog ulja

Nacionalno udruženje gradova maslinovog ulja ima tridesetogodišnje iskustvo u promociji maslinarstva, sa svojim pratećim ekonomskim i kulturnim aktivnostima i događajima aktivnostima koji imaju pozitivan povratni efekat na teritoriju.

Radi boljeg povezivanja, po ovim pitanjima, sa drugim institucijama, uprava Parka je promovisala nacionalnu koordinaciju istorijskih predjela sa maslinama u Nacionalnom udruženju gradova maslinovog ulja.

Planinarska mreža maslinjaka Džidžarin i dobre prakse aktivnog turizma

Smješten nedaleko od istorijskog jezgra Bara, ovaj maslinjak je prohodan pješačkim stazama koje vode pored važnih istorijskih i kulturnih obilježja (stari most, ostaci crkve iz XIII vijeka, ostaci dvije drevne fontane). Pješačka tura koja započinje od kanjona rijeke Bunar, prema Džidžarinu, ide do Starog Bara (i za fizički spremne, prati tzv. Lodžinu stazu), predstavlja jedinstvenu priliku na crnogorskom primorju, koja nudi slikovite pejzaže, istorijsko kulturne spomenike, drevne kamene zidove i vodopade.

U Džidžarinu vrijedno je takođe pomenuti kanjoning kanjonima Suve, Vruće i posebno rijeke Bunar, planinarenje markiranim stazama padinama Lisinja (gdje se nalazi Džidžarin), posmatranje ptica; rekreacioni ribolov na rijekama Vruća i Bunar.

Stara maslina u Mirovici

Najveći broj turista koji posjećuju Stari grad Bar, obavezno obiđu i Staru maslinu na Mirovici. Ovo je jedno od najstarijih maslinovih stabala na svijetu, zakonom zaštićeno od 1957. Istanbulski Institut za šumarstvo i poljoprivredu je procijenilo starost ovog stabla na 2245 godina.

Seosko ugostiteljstvo u starim mlinovima

Stari mlin Vojvode Maša Vrbice koji datira iz 1882. i pokreće ga rijeka Bunar, engleski i australijski preduzetnici su adaptirali u hostel.

Događaji za promociju lokalnih proizvoda

Maslinjada je dešavanje koje se organizuje od 2002. na kom izlažu proizvođači lokalnih prehrabrenih proizvoda iz regiona. Susreti pod Starom maslinom, događaj za djecu koji pod drevnim drvetom okuplja renomirane pisce iz regiona.

Udruženja maslinara Crne Gore

To su Udruženje barskih maslinara, osnovano 2002. i Udruženje maslinara Antivari, osnovano 2020. Cilj udruženja je da daju doprinos vrijednosti maslinarstva, podrškom članovima u obnavljanju starih, napuštenih maslinjaka, sadnji novih plantaža, širenjem novih tehnika u cilju poboljšanja kvaliteta. Dva udruženja su takođe angažovana u turističkim inicijativama.

Dobre prakse sporog turizma povezane sa istorijskim predjelima drevnih maslina u regiji Pulja

U Pulji postoji seosko područje, koje se posljednjih godina fokusiralo na turizam povezan sa seoskim predjelima monumentalnih maslinjaka, Alto - Salento. Ovo područje je povećalo svoju turističku atraktivnost zahvaljujući politikama ruralnog razvoja, koje sprovode lokalne razvojne agencije (lokalne razvojne grupe) i uprave zaštićenih prirodnih područja (parkovi i prirodni rezervati), promovišući start-up preduzeća povezana sa ugostiteljstvom, uz konzervatorsku restauraciju građevina od istorijsko-arhitektonske vrijednosti (truli i seoske kućice).

Dolina monumentalnih maslinjaka je milenijumski poljoprivredni predio, još uvjek živ i produktivan, jer se prilagodio promjenljivim vremenima, nudeći nove usluge, povezane sa multifunkcionalnošću farmi maslina. Nove usluge, povezane sa sporim, održivim turizmom, započete su korišćenjem modela turizma povezanih sa kulturom maslinovog ulja i istorijskim seoskim predjelom.

Područje Alto-Salento presijecaju tri evropske međudržavne rute, Biciklistička tura akvadukt Apulja, Grčki put i Trojanski put ili Južna Francigena, koje prolaze kroz poljoprivredni predio monumentalnih maslinjaka. Ruta Via Trajana (Trojanski put) predstavlja putni predio prepoznat i kao međugradska državna biciklistička ruta br 6. Bicitalia (jadranska biciklistička tura, koja vodi od Venecije do Santa Maria di Luca), kao i staza Južna Francigena.

U Dolini maslina, duž Via Trajane ima mnogo seoskih kuća i podzemnih mlinova za ulje, što predstavlja ključni element razvoja turizma namijenjenog onima koji namjeravaju da putuju kroz seoska područja polako i savjesno, prateći model razvoja u prošlim decenijama u Santiago di Campostela.

Akcije koje je primijenio LAG, bile su namijenjene, ne samo restauraciji vrijednih građevina, već i edukaciji stanovnika, turističkih operatera i poljoprivrednika, koji posluju u radiusu ovih puteva. Intenzivna aktivnost obuke, čiji je cilj poboljšanje usluga prijema za bicikliste i putnike, sprovedena je kroz „studijske posjete“ područjima izvrsnosti za spori turizam (Maremma, Trentino) sa temama prijema, međuoperativne mreže, kvalifikacije bicikлизma, planinarenja i usluga aktivnog turizma.

Naglasak je stavljen na unapređenje kvalifikacije profesionalnih vještina turističkih operatera, u uslugama prijema i održive mobilnosti, ili postavljanja smještajnih kapaciteta pogodnih za bicikлизam. U ovoj regiji je najveća koncentracija smještajnih objekata pogodnih za bicikлизam (u truli i seoskim kućicama), u centralno južnoj Italiji.

Danas nekoliko kompanija pruža usluge za uživanje u seoskom i prirodnom okruženju (planinarenje i vožnja bicikлом u maslinjacima, čak i noću, ekskurzije na konjima, sa električnim automobilima, ekspedicije sa magarcima, degustacija ulja na imanjima istorijskih seoskih kuća i podzemnih mlinova za ulje, pozorište uživo i kulturna dešavanja u maslinjacima, kroz direktni kontakt sa seoskim zajednicama). Ove vansezonske i inovativne usluge, u poređenju sa starom turističkom ponudom „sunce-plaža“, stvorile su mogućnosti za mlade ljude i žene, unapređivanjem njihovih vještina. Turizam maslinovog ulja je područje aktivnosti, koje uključuje seoske kuće sa monumentalnim maslinama, gdje se organizuju časovi degustacije ulja dobijenog od njih. Kombinacija turizma i maslinovog ulja ogleda se u 15 butika maslinovog ulja u istorijskom centru Ostunija, prodajnih mjesta farmi maslina, koje na taj način vrše direktnu prodaju i skraćuju lanac snabdijevanja.

Ovaj turistički model je startovao prije oko 20 godina i osigurao je povećanje vrijednosti maslinarstva (Collina di Brindisi PDO dobija se od monumentalnih stabala maslina) kao i istorijskog seoskog predjela.

Izgradnja prve infrastrukture Via Traiane dogodila se u 2008. postavljanjem 34 odmorišta i putokaza koji će služiti jadranskoj biciklističkoj turi (br. 6 Bicitalia). Odmorišta su nadogradila trasu Via Traiane na mjestima na kojima su ranije postojale deponije otpada. Pronađena je napuštena željeznička stanica, smještena na mjestu gdje željezница presijeca Traianu. Stanica Fontevecchia, okružena vjekovnim maslinjacima, domaćin je centru za posjetioce Regionalnog prirodnog parka obalskih dina i pruža usluge iznajmljivanja rekvizita za biciklističke i planinarske aktivnosti.

Kuća bivšeg ANAS-ovog putara duž Traiane, rekonstruisana je i pretvorena u objekat pogodan za bicikлизam (Albergabici), u kom se nalazi opremljena biciklistička radionica, centar za posjetioce sa uslugama izleta i vodiča u seoska područja, usluga iznajmljivanja bicikala i smještaja za bicikliste i hodočasnike sa 18 kreveta, uslugom pranja veša, doručkom, itd...

Brojni mali smještajni kapaciteti (sa 1,600 novih kreveta), stvoreni uz podsticaj LAG-a, doprinijeli su, ne samo restauraciji građevina od istorijske i arhitektonske vrijednosti, rasprostranjenih dolinom maslina (truli, lami i seoske kuće), već su donijeli benefite konsolidaciji turističke ponude sa malim uticajem, povezane sa slabom mobilnošću, hranom i vinom, i oslobođanju od sezonalizovane, uticajne turističke industrije.

Očuvanje seoskih predjela u dolini monumentalnih stabala masline duž Via Traiane, postignuto je kroz kreiranje novih profitabilnosti, koje proizilaze iz unapređenja poljoprivrednih proizvoda i ponude inovativnih turističkih usluga, povezanih sa zaštitom monumentalnih maslinjaka.

Ovo drugo, regija Pulja je prepoznala regionalnim Zakonom o zaštiti i unapređenju doline monumentalnih maslina Pulje od 14/2007, i danas se pomoći jednostavne aplikacije moguće identifikovati svaku pojedinčnu obilježenu biljku, sa opisnom kartom i fotografijom.

Štaviše, dolina monumentalnih maslina u Ostuniju i Cargovignou je proglašena kao Istoriski seoski predio na listi Nacionalnog registra Ministarstva poljoprivredne politike.

2007. godine, trans-nacionalni kooperativni projekat LeaderMed, između Alto-Selento LAG i Ibled, Sirija, uz podršku regije Pulja i Mediteranskog poljoprivrednog instituta Bari, je omogućio osnivanje Puta monumentalnih maslina, objedinjavajući tako u zajednički proces učesnike u preradi maslina i proizvodnji maslinovog ulja, prodajna mjesta, seoska domaćinstva i drevne maslinjake i srednjevjekovne podzemne mlinove.

Na kraju treba pomenuti Bio-rutu Via Traiana, projekat koji integriše održive poljoprivredne modele u regionu, sa jakim ekološkim i kulturnim vrijednostima. Željezница vijuga duž drevne Via Traiane dolinom prastarih maslinjaka i prolazi kroz imanja od arheološke i istorijsko-kulturne važnosti, kroz farme, agro-turistička preduzeća, prenoseći njihove aktivnosti u kontekst interesantnih predjela, sa velikom turističkom primamljivošću.

Spori turizam i nacionalne evropske međugradske rute

Zadnjih godina dolazi do snažnog ojačavanja u oblasti sporog turizma, sa oštim porastom broja šetača i biciklista, koji koriste rute prepoznate na međunarodnom nivou. Mreža pješačkih staza je dio strategije EU, koja ima za cilj unapređenje vrijednosti unutrašnjih marginalizovanih područja, netaknutih masovnim turizmom, koja su još uvijek zadržala autentičnost. Ovo su teritorije gdje je još moguće pronaći vrijedne prirodne i kulturne elemente, tradicionalni tip poljoprivrede, i kuhinju ukorijenjenu u tradiciji, koja se bazira na lokalnim proizvodima i sirovinama.

Sve ovo predstavlja veliku mogućnost za promociju održivog turizma, koji je u saglasju sa lokalnim zajednicama, cijeni istoriju i prirodu mjesta koja treba istražiti, i otkrivati polako, dajući prednost iskustvima, koja mogu biti u direktnoj vezi sa životnom sredinom, navikama i hranom lokalnih zajednica.

U svakom slučaju, neophodno je biti odgovarajuće opermljen, za potrebe biciklista i šetača, pružajući im potrebne usluge prijema, od pristupačnog smještaja, do mogućnosti skloništa i popravke bicikla, do potrebe da se obezbijede instrumenti za prepoznavanje okoline, uključujući i sve postojeće staze i sve usluge dostupne duž njih. Takođe se moraju znati jezici, imati dostupne mape i informacioni materijal, naravnim jezicima. Postoji potreba za kvalifikovanom radnom snagom za pružanje usluga u smještajnim objektima, kao i za edukacijom o mogućnostima i kapacitetima u okolini i načinu informisanja konzumenta usluge o životnoj sredini i kulturnim dobrima, o uslugama koje pružaju javni subjekti (muzeji, parkovi, arheološka područja, centri za posjetioce) i privatna lica (smještaj, ugostiteljstvo, usluge zabave, posjete uljarama, maslinjacima, degustacije, itd...).

Teritorije koje pokrivaju područja sa maslinjacima targetiranim ovim projektom, presijecaju sljedeće nacionalne i međunarodne međugradske rute (staze i biciklističke ture):

- **Put Južna Francigena** presijeca Venafro, sa stanicom na putu za San Vitore. Staza počinje kod granice sa Campania-om, na raskršcu Tre Torri, spušta se dolje, prema Dolini maslina, u Venafrou, a zatim se penje ka srednjevjekovnim selima Santa Maria Olivero i Roccaravindola Alta, sa živopisnim vidikovcima na dolinu i ogromne maslinjake u podnožjima Matese, i konačno stiže u Isernia-u.
- **Staza Saint Tomotheus je duga 188 km i počinje od Venafroa do Termolija**, sa 18 zaustavnih tački. Prohodna za pješake, bicikliste i jahače, prolazi kroz najšarmantnija sela Molisea. Ta ruta je osmišljena da podražava najpoznatije duhovne ture, kao što je drevna Francigenina staza i put za Santiago.

- **Via Dinarica** je 2000 km duga planinarska tura, koja prolazi kroz 8 država, ocijenjena je od strane Nacionalnog geografskog putnika kao najbolja planinarska ruta na svijetu. To je kulturno putovanje kroz Dinarske Alpe i 8 država: Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Kosovo, Srbiju, Albaniju i Makedoniju. Iako drugačije jedna od druge, spektakularni predjeli su im zajednička odlika. Via Dinarica je u upotrebi od 2010., sa svrhom podrške malim planinskim zajednicama kroz turizam. U Crnoj Gori moguće je splavariti rijekom Tarom, koja ima najdublji kanjon u Evropi, koji dostiže 1300 m, sa panoramom koja oduzima dah. U Albaniji, u gradu Skadru, dolazi se do malog sela Thetha: sedmočasovna planinarska tura penje se na nadmorsku visinu od 2700 metara, i silazi do Nacionalnog parka doline Velbona. Prije granice sa Kosovom, moguće je gostovati kod porodica u planinskom selu Doberdol.
- **Biciklistička tura Bicitalia Francigena (B13 tura)** sa stazom od 150 km koja počinje u podnožju planine Azzone, na tromeđi tri regije: Abruzzo, Latium i Molise, i ide duž rijeke Volturino, penje se ka Capua, preko Cerro al Voltirno, i Venafro, asvaltiranim i makadamskim putevima prohodnim za bicikle, planinarenje i planinska bicikla.
- **EuroVelo 8 u Crnoj Gori** prolazi duž i uz morsku obalu oko 160 km kroz nacionalne parkove i živopisne predjele. Kada stignete u Crnu Goru, možete posjetiti Bokokotorski zaliv, koji je jedna od lokacija Svjetske baštine. Od Herceg Novog (za vrijeme Venecijanske vladavine zvao se Castelnuovo), nailazite na mnoštvo plaža okruženih vegetacijom i možete posjetiti nekoliko pravoslavnih i katoličkih manastira pod zaštitom UNESCO-a. EuroVelo 8 prolazi duž cijele obale, prolazi kroz Bar, drevno venecijansko uporište, gdje se možete diviti ostacima drevnih utvrđenja iz tog vremena. U Ulcinju (na 135 km), vraćate se nazad prema unutrašnjosti, ka granici sa Albanijom.
- **EuroVelo 8 u Albaniji** je duga 355 km. U državu ulazite kroz Skadar, staru ilirsku prestonicu na jezeru. Nakon dužeg prolaska kroz ravnicu, kroz obrađena polja i mala sela, stiže se do Tirane, gdje počinje uspon prema provinciji Elbasan, u duboku unutrašnjost i planinskoj Albaniji, krivudavim putevima, bez prolaska kroz velike gradove, što je najbolji način da iskusite gostoprимstvo lokalnih zajednica.

PRAVNI OKVIR

Na osnovu potrebe da se što brže proširi iskustvo razvoja turizma iz najnaprednijih područja, npr. u Moliseu i Pulji, ova studija podvlači potrebu da se u posebnim specifičnim uslovima u Albaniji i Crnoj Gori, u posebnim pravnim okvirima, primjenjuju sljedeći pravni akti:

Regionalni zakon br. 14 od 4. juna 2007. godine o zaštiti i unapređenju Doline maslina Pulje
http://www.sit.puglia.it/portal/portale_rete_natura_2000/Documenti/Ulivis%20monumentali

Ovo je jedan od prvih zakona o zaštiti maslina, koji prepoznaće njihov značaj kao poljoprivrednu kulturu, ali i kao kulturno dobro od interesa za predio. Predviđa sljedeće:

- Priznaje se da masline imaju različite funkcije (produktivne, ekološke, hidrogeološke, kulturne i pejzažne);
- Definicija „monumentalnih stabala maslina“ (veličina >=100 cm istorijsko antropološka vrijednost, oblik trupa nalik skulpturi, blizina kulturnog nasljeda) ili „monumentalnih maslinjaka“ (60 % monumentalnih stabala);
- Evidentiraju se monumentalna stabla maslina;
- „Ekstra djevičansko“ maslinovo ulje iz drevnih maslina Pulje je prepoznato zajedno sa ZOP i ZGO;
- Maslinarski predjeli će se održavati i unapređivati za rekreativni turizam, a prioritet im se daje u sredstvima predviđenim za sprovodenje Regionalnog plana ruralnog razvoja;
- Uspostavlja se Tehnički odbor za zaštitu monumentalnih stabala.

Nakon donošenja zakona L.R. br. 14/2007, kreirana je posebna aplikacija. „AppOLEA“ je regionalna aplikacija, koja omogućava samostalno obavljanje popisa monumentalnih stabala maslina, čak i tamo gdje su izolovana, s obzirom na njihovu produktivnu, ekološku i hidrogeološku odbrambenu funkciju, a takođe i zato što predstavljaju prepoznatljivo i karakteristično obilježje istorije, kulture i predjela u regiji.

Regionalni zakon br. 30 od 2008. o Poljoprivrednom istorijskom parku maslina Venafra:
<http://www.regione.molise.it/web/crm/lr.nsf/0/389F0F94A956F4FCC1257508003EB308>

Regionalni poljoprivredni istorijski park maslina Venafro, ustanovljen je Regionalnim zakonom br 30 iz 2008. godine. Donesenim od vlade regije Pulja. Područje Parka uključuje većinu starih maslinjaka, čije će botaničke, prirodne i istorijske vrijednosti i genetsko nasljeđe čuvati region Molise.

Nacionalna opservatorija ruralnih predjela (ONPR), poljoprivrednih praksi i tradicionalnih znanja, ustanovljena Ukazom ministra poljoprivredne, prehrambene i šumarske politike, br. 17070 od 19. novembra 2012. godine,

<https://www.politicheagricole.it/flex/cm/pages/ServeBLOB.php/L/IT/IDPagina/5832>

Misija ONPR-a je ocjenjivanje predjela, očuvanih i poboljšanih poljoprivrednih praksi i tradicionalnih znanja. Ovi složeni sistemi zasnovani su na raznim i genijalnim tehnikama, kao i na lokalnim znanju i vještinama, razvijenim u seoskim sredinama, koje su značajno doprinijele oblikovanju i održavanju tradicionalnih predjela. Promovišu se istraživačke aktivnosti koje se fokusiraju na vrijednosti povezane sa ruralnim predjelima, njihovim očuvanjem, upravljanjem i planiranjem, a takođe i očuvanjem njihove biokulturne raznolikosti.

Od 1. januara, 2020. godine, turizam maslinovog ulja je definisan zakonom, zahvaljujući izmjenama i dopunama Zakona o finansijama od 2020. god, a koji turizam maslinovog ulja i sa njim povezane aktivnosti stavlja u istu ravan sa vinskim turizmom. Aktivnosti koje pripadaju pod turizam maslinovog ulja uključuju edukaciju o maslinovom ulju u mjestu proizvodnje, kroz studijske posjete uzbudljivim i proizvodnim kapacitetima ili izlaganje alata koji se koriste u maslinarstvu, degustaciju i reklamiranje farmi maslinovog ulja, zajedno sa ostalim farmerskim prehrambenim proizvodima, kao i obrazovnim i rekreativnim inicijativama u uzbudljivim i proizvodnim oblastima.

5. Mape zajednica monumentalnih maslinjaka

Mediteranska geografska područja, obilježena prisustvom drevnih stabala maslina, predstavljaju složene teritorijalne sisteme, gdje se milenijumima prepliću istorija, priroda i poljoprivreda.

Danas, ovi konteksti nisu samo tjesno povezani sa poljoprivrednom praksom, već predstavljaju jedan od najstarijih kulturnih predjela Mediterana. S toga, istinska vrijednost ovih predjela nije isključivo povezana sa proizvodnjom maslinovog ulja, već takođe sa privlačenjem, regionalnom konkurentnošću, i turističkom atraktivnošću koju ispoljavaju. Na naprednom tržištu na kom dominiraju potražnja za iskustvom i autentičnošću, potencijal predjela i istorijsko i kulturno bogatstvo monumentalnih maslinjaka, ukoliko se njima upravlja optimalno i efikasno, ovim poljoprivrednim područjima nude zanimljive šanse, pozicioniranjem na novim turističkim tržištima i mogu doprinijeti da se maslinarima vrate zadovoljavajući prihodi koji će valorizovati njihov svakodnevni rad održavanja predjela. Istanje bogatstva kulturne baštine (materijalne i nematerijalne), kroz osvjećivanje stanovnika o istorijskom predjelu maslina, posebnu svrhu ima Mapa, koje su razvijane u okviru projekta Cross Boredr Ol (radni paket T2: Lokalno planiranje zaštite životne sredine i održivog turizma). Tradicionalno korišćene u metodologiji eko-muzeja, kao efikasno sredstvo za ocjenjivanje – prije svega od strane stanovnika – bogatstva svakog mesta, jačanje lokalne svijesti o tome šta svaka zajednica posjeduje i šta ima na raspolaganju, u projektu „Cross Border Ol“ mape zajednica služe kao vježba čiji je cilj da se, učešćem zajednice, osvijetli lokalna baština.

Zahvaljujući metodologiji razvijenoj i primijenjenoj u projektu, svako od pilot područja je sačinilo „participativni inventar“ lokalnog pejzažnog nasljeđa, kako materijalnog, tako i nematerijalnog, dajući umjetnički prikaz drevnog maslinarskog predjela, ističući elemente materijalnog i nematerijalnog nasljeđa za koje su akteri smatrali da najefikasnije predstavljaju identitet mesta.

Rezultat projekta sastoji se u izradi 6 Mapa, koje se odnose na albanska područja Marikai, Ndraq i Preze, područja maslinjaka u Baru i Ulcinju u Crnoj Gori, i područje Regionalnog parka maslina Venfaro u Italiji.

Iako različite po stilu i slikarskoj tehnici, Mape zajednica oslikavaju 6 teritorija gdje se u zajedničkoj i jedinstvenoj matrici istorijskog maslinjaka, pojavljuju individualna i kolektivna sjećanja, kao podsjećanje na okruženje, odnose, stvarne i izmišljene događaje, koji su uzdignuti do nivoa vrijednosti, koje imaju veze sa ljudima, a ne samo sa geografijom.

Mape šest područja, projekta „Cross Border Ol“, ne prikazuju čisto geografske podatke teritorija, već i dokaze o kulturnoj i društvenoj istoriji ljudi koji su ih naseljavali i oblikovali, drevnim emocionalnim interakcijama između stanovnika i okoline. Svi tragovi, materijalni (promjene u pejzažu, istorijskoj arhitekturi ili vrstama građevina) i nematerijalni (poput legendi ili jezičkih osobenosti), predstavljaju ono što je definisano kao kulturno nasljeđe mesta, ali i nadasve, čitav njihov svakodnevni život.

U okviru opštih ciljeva, šest Mapa kreiranih u okviru projekta „Cross Border Ol“, su efikasni i originalni instrumenti za promociju turizma na područjima istorijskih maslinjaka. Ponuda Mape, pored slika, opisa i informacija o različitim temama od interesa za posjetioce, fokusira se na elemente koji mogu podržati najprikladniji način uživanja u turizmu u ruralnim oblastima, a to nesumnjivo predstavlja iskustveni turizam.

Ovaj oblik turizma podstiče porast globalnog pokreta, koji uključuje posjetioce tokom tura sa serijom nezaboravnih aktivnosti, sa visoko emocionalnim sadržajima, ali i sa velikom pažnjom posvećenom uticaju na životnu sredinu i poštovanju prirode i lokalne zajednice. Ove iskustvene aktivnosti imaju sposobnost podsticanja svih čula i stvaranja veza na fizičkom, emocionalnom, duhovnom, socijalnom i intelektualnom nivou. Tokom ovih iskustava turisti komuniciraju sa stanovnicima lokalnih zajednica i stvaraju interakciju sa istorijom i tradicijom mesta. U krajnjem, 6 Mapa projekta „Cross border Ol“, obogaćuju način komunikacije i promovisanja prekogranične iskustvene turističke ponude, koju teritorije nude tržištu, čime doprinose ispunjavanju 3 osnovna zahtjeva za iskustvima:

- Biti autentičan, pružajući turistima istinska, iskrena iskustva,
- Imati osjećaja da se ljudima pruži iskustvo i upoznavanje destinacije kroz svih pet čula,
- Ohrabriti posjetioce da se potpuno otvore mjestu i lokalnoj kulturi i podsticati želju za integracijom.

6. Mapa učesnika

U Albaniji je identifikovano 63 učesnika u 4 kategorije povezane sa upravljanjem drevnim maslinjacima, kao što su maslinari, mlinari, zanatske organizacije i drugi entiteti, uključujući i nevladine organizacije, predstavnike maslinarskih organizacija, turističke agencije i individualni vodiči, državne institucije, organi lokalnih vlada koji podržavaju razvoj maslinarstva i zaštitu matrijalne i nematerijalne kulturne baštine. Svi identifikovani akteri su specijalno povezani sa tri lokacije: Marikaj, Preza i Ndraq.

Među raznim učesnicima, onima koji se bave isključivo turizmom u Albaniji i predstavnicima važnih sagovornika za pokretanje novih turističkih usluga ili konsolidaciju postojećih, povezanih sa unapređenjem drevnih maslinjaka, su:

- Visit-Tirana.com, portal koji nudi informacije o turistički zanimljivim lokacijama, raznim atrakcijama, uključujući i maslinjacima, smještajnim objektima, uslugama za posjetioce koji odluče da ostanu u Tirani i okolini;
- Agrotour Albanija, putnička agencija koja se bavi agroturizmom u Albaniji. Oni nude dnevne aranžmane za pojedince, porodice i grupe koje žele da iskuse neke drugačije, manje poznate prirodne i kulturne lokacije. Nude planinarske aranžmane i degustaciju organskih proizvoda, sa ciljem širenja znanja o načinu života albanskih porodica, sa davanjem prednosti direktnom kontaktu sa farmerima, ili organizaciji tura sa upoznavanjem sa tradicionalnom kuhinjom, berbom grožđa i maslina, sušenjem voća, zanatskom proizvodnjom meda, vina, maslina, ulja, itd. Agencija može da kreira posebne aranžmane u skladu sa posebnim potrebama i željama pojedinaca ili putnih agencija.
- Upoznaj Albaniju, putnička agencija koja se bavi promocijom i organizacijom posjeta širom Albanije. Oni nude dnevne aranžmane posjeta turističkim lokacijama u regionu Tirane, tako da mogu obezbijediti turističke vodiče na lokacijama odabranim projektom. Naime, nekoliko vodiča poznaje lokacije i turističke rute područja i raspoloženi su da promovišu model turizma povezan sa poboljšanjem vjekovnih maslinjaka.
- Albansko udruženje maslinara promoviše nove aktivnosti na polju proizvodnje i marketinga maslinovog ulja. Oni izdaju Agro-Business Žurnal, kvartalni magazin sa člancima o industrijskom učinku, reklamama, tehnološkim informacijama.
- Albansko turističko udruženje (ATA) je NVO koja djeluje kao krovna organizacija turističkih agencija, reprezent njihovih i interesa vodiča i operatora. ATA ima raširenu partnersku mrežu turooperatera i agencija.
- Porodica Subashi iz Marikaja je veoma aktivna u sektoru maslinarstva i u eno-gastronomskoj i kulturnoj promociji regiona. Posjeduju maslinjak koji se zove Skenderbegov voćnjak, sa 1200 stabala sorte Bijele masline Tirane (Uliri i Bardhe i Tiranes), starih 500 godina. Oni takođe proizvode aromatske sapune od maslinovog ulja, razno začinsko bilje i pakovane začine, lokalne čajeve, suvenire od maslinovog drveta, razna začinska maslinova ulja.

U Venafru, učesnici uključeni u upravljanje maslinjacima i pružanje novih turističkih usluga, u vezi sa unapređenjem drevnih maslinjaka, su:

Uprava Regionalnog poljoprivrednog istorijskog parka maslina, osnovanog regionalnim zakonom br. 30, od 2008., u cilju zaštite i unapređenja maslinarstva u Venafru, kao identitetskog elementa istorijskih predjela, osiguranje pravilne upotrebe zemljišta u poljoprivredne, naučno obrazovne, kulturne, društvene i rekreativne svrhe, poboljšanje i promociju proizvodnje maslinovog ulja proizvedenog u oblasti, u saradnji sa farmerima, pojedinačno, ili udruženim, promocije istorijskog identiteta maslinarstva Venafra, kao karakterističnog i prioritetnog elementa parka, kroz inicijative, sporazume i regionalne, nacionalne i međunarodne programe sa institucijama, administracijom, fondacijama, udruženjima, partnerstvima, religijskim i drugim tijelima.

- Trancesco Tomasso, organizator događaja i iskustava u turizmu maslinovog ulja

- Guilielmo Ruggiero, vodič za ekološko planinarenje u Campobasso
- Parco da Viaggi dell'Origano, agencija u Bonefro (CB)
- Associazione ME.MO Cantieri Culturali (kulturne lokacije) kojima je Ministarstvo kulture i ekološke imovine povjerilo vodeću ulogu u rukovođenju spomenicima Venafroa
- Info pult u Palazzo Liberty
- Cooperativa Colonia Julia Venafrana, proizvodi maslinovo ulje sa etiketom Parka „Terre degli olivi di Orazio“, dobijeno od maslina sa područja Regionalnog parkamaslina Venafro. Kompanija je prepoznata kao Prezidijum spore hrane. Nedavno je kooperacija smanjila broj članova i rasformirala se.
- Luca Del Prete farma sa etiketom organsko ekstradjevičansko PDO Molise, čiji je novi format Colonia Julia.

U **Crnoj Gori**, učesnici uključeni u upravljanje maslinjacima i pružanje turističkih usluga koje bi mogle biti uključene, su:

- Lokalne zajednice
- Maslinari/vlasnici maslinjaka i mlinari
- Udruženja maslinara, udruženje proizvođača maslinovog ulja Crne Gore
- Poslovno udruženje Ulcinja
- Turistička organizacija Starog Bara i Ulcinja
- Turističke agencije, udruženja planinara i lokalni turistički vodiči
- Restorani, hoteli, pansioni, zanatlige, zakupci plaža
- Nacionalna turistička organizacija Crne Gore
- Kulturni centar
- Biotehnički fakultet
- Srednja poljoprivredna škola Bar
- Opštine Bar i Ulcinj
- Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja
- Ministarstvo turizma i održivog razvoja
- Javno preduzeće Kulturni centar, Ulcinj
- Ulcinjski muzej
- Crnogorsko javno preduzeće za upravljanje obalom
- Agencija za zaštitu životne sredine crne Gore
- Nevladine organizacije MogUL i Green Home

7. Strateški plan razvoja održivog turizma

Monumentalni maslinjaci u projektnim područjima u Albaniji, Crnoj Gori i Pokrajini Molise, predstavljaju identitetski element ovih područja, neodvojivo povezan sa istorijom i kulturom Mediterana, njegovim predjelima, gastronomskim navikama, čak i načinom življenja.

Osim njihove ekološke uloge, područja pod maslinjacima uvjek su predstavljala fundamentalni element u ekonomiji ovih teritorija, kako u opštem, tako i u pogledu zapošljavanja.

Danas, starenje poljoprivrednih radnika, zjedno sa niskim nivoom smjene generacija, usitnjavanje imanja i slaba sklonost ka inovacijama, su uslovi prepoznati na svim lokacijama uključenim u projekat, kao i udrugim marginalnim oblastima Mediterana.

Uprkos niskoj profitabilnosti drevnih maslinjaka obrađivanih tradicionalnim metodama, kulturne i prirodne komponente sadržane u njima su osnova, ne samo da bi se osigurala kompleksnost poljoprivrednog ekosistema i otpornost maslinjaka na nepovoljne uslove, već i da bi se održali visoki standardi predjela i turistička atraktivnost cijele teritorije.

Višestruka pogodnost marginalnog poljoprivrednog područja za pejzažne, istorijske i prirodne svrhe, predstavlja šansu za one maslinjake, koji više ne mogu donositi profit i izlaz mogu naći samo u alternativnim rešenjima, sa ciljem poboljšanja poljoprivrednog i ekološkog konteksta, sa podrškom inovativnim privatno-javim inicijativama. Jedinstvenost predjela istoriskih maslinjaka predstavlja osnovu za promociju cijelog sistema kulturne baštine i unapređenje unutrašnjih ruralnih područja tri lokacije projekta „CROSS BORDER OL“.

U tom cilju, strategija ovog plana je proizašla iz sinergijskog presjeka rezultata različitih lokalnih planova ekološkog, turističkog i ekonomskog razvoja (LEETDP), donesenih za maslinarska područja Crne Gore, Albanije i Italije.

Jedno stanje, zajedničko za sve tri lokacije, je da integritetu maslinarskih predjela danas prijeti odustajanje od obrade monumentalnih maslina, uslijed visine troškova i niske profitabilnosti. Dodatno, crnogorska područja su ugrožena nekontrolisanom nelegalnom gradnjom, stoga postaje neophodno djelovati na informisanju, edukaciji i obuci, kao i na podizanju svijesti zemljoradnika, turističkih radnika, javnih institucija i zajednice uopšte, da bi se definisala pravila za odgovarajuće upravljanje i poboljšanje predjela maslinjaka.

Preovladavajuća potreba, koja proizilazi iz planova izrađenih u istraživanim oblastima, je **zaštita predjela drevnih maslinjaka kroz održive oblike upravljanja, integrisane sa ponudom inovativnih turističkih usluga, sposobnih za poboljšanje kulturne i ekološke vrijednost, i obezbeđenje dodatne vrijednosti proizvodnji ulja**.

Postalo je potrebno podržati meki ili mali ekološki uticaj turističke ponude za one koji žele da posjete područja maslinjaka, kako bi uživali u predjelima u doba godine koje nije ljeto.

Ova ponuda je takođe dio posljednjih trendova u iskustvenom turizmu, koji znače koristiti teritoriju savjesno, upoznajući, na intimnijim nivoima, širom rasprostranjena ekološka i kulturna dobra i ljudske resurse koji svojim radom čuvaju ogromno nasljeđe.

Stoga, u unutrašnjim marginalnim oblastima, usred velikih poteškoća, turistička ponuda mora biti ekskluzivna i inovativna – ukoliko hoćemo da bude konkurentna – i povezana sa prisustvom **jedinstvenih i ekskluzivnih ruralnih predjela** na međunarodnoj sceni, sa prihvatanjem modela koji cijene istoriju iprirodu mjesta i ljudi koji žive u njima.

Strategija Plana se zasniva na ključnoj ideji o „zaštiti i unapređenju istorijskih ruralnih predjela monumentalnih maslinjaka inicijativnim i/ili konsolidativnim modelima pametnog i održivog razvoja turizma“.

Dakle, Plan ima za cilj poboljšanje vrijednosti nasleđa teritorijalnih identitetskih resursa, oko kojih su primjenjivana nedavna pozitivna iskustva, sa pogledom na odgovarajuće upravljanje istorijskim ruralnim predjelima, koji su prava atrakcija područja. Ovo je potvrđeno pozitivnim rezultatima primjene dobrih praksi zadnjih godina, na područjima maslinjaka u Venafru, Baru, Džidžarinu i Mirovici u Crnoj Gori, kao i u drugim oblastima u Italiji, pomenutim u prethodnim poglavljima. Ovi primjeri izvrsnosti mogu igrati glavnu ulogu u

lokalnoj ekonomiji samo ukoliko su sposobni za povezivanje sa drugim turističkim atrakcijama i ostalim ekonomskim subjektima, u ispitivanim područjima.

Iz ovog razloga je svršishodno „**stimulisati pojavu novog preduzetništva za korišćenje maslinarskih područja, spremnih na umrežavanje sa privatnim operaterima (u oblastima turističkog smještaja, ugostiteljstva, usluga itd.) i javnim subjektima, kako bi se generisali lokalni razvojni modeli, koji se odnose na pravilno upravljanje predjelima sa monumentalnim maslinjacima**“.

Presudnu ulogu imaće mentorske aktivnosti usmjerenе na mlade ljude koji žele da transformišu svoju kreativnost u kompaniju koja posluje u oblasti turističkih usluga koja nudi uživanje u predjelima monumentalnih maslinjaka. Stoga će biti od suštinske važnosti „**razviti aktivnosti obuke, čiji je cilj unapređenje vještina u zaštiti i upravljanju predjelima i aspektima koji se odnose na multifunkcionalnost farmi i teritorijalni marketing**“.

Dok moramo raditi na novom turističkom proizvodu, takođe je neophodna stimulacija potražnje, promovisanjem ponude na nacionalnom i međunarodnim tržištima.

Zato je Plan zasnovan na strategiji koja ima za cilj sljedeće:

- Podrška efikasnom upravljanju drevnih maslinjaka
- Obnavljanje i revitalizacija antropičnih i prirodnih komponenti područja sa maslinjacima
- Povećanje vrijednosti kulturnih i pejzažnih dobara i prehrabnenih i vinskih proizvoda, uključujući i novu integriranu turističku ponudu
- Podsticanje rasta kadrovskog kapitala i poboljšanja poslovnog sistema za pružanje alternativnih i iskustvenih turističkih usluga
- Ojačavanje međuresornih veza za ohrabrvanje konkurentnosti ponude turističkih usluga, povezanih sa istorijskim ruralnim predjelima, koje karakterišu drevni maslinjaci.

Lokalni Planovi ekološkog, turističkog i ekonomskog razvoja (LEETDP), doneseni od strane partnera maslinarskih područja u Crnoj Gori, Albaniji i Italiji, pomogli su da se prepoznaju sljedeći nedostaci:

- Rizik od zapuštanja maslinjaka, prerast samoniklog bilja i uslijed toga povećan rizik od požara u ljetnjem periodu
- Problemi prilikom berbe starih maslina
- Nedostatak profesionalne ekspertize i odgovarajuće opreme potrebne za orezivanje velikih stabala
- Nema dostupne tehničke podrške poljoprivrednicima za pristup sredstvima za sertifikaciju i unapređenje proizvodnje maslina i proizvoda od maslinovog ulja
- Nedostatak planskih instrumenata za zaštitu monumentalnih maslinjaka, gdje je integritet predjela ugrožen nelegalnom gradnjom (naročito u Crnoj Gori)
- Mala porodična preduzeća na marginalnim područjima, koja ne mogu sama organizovati preradu i pakovanje svojih proizvoda
- Nema prerade i pakovanja ulja dobijenog iz starih maslinjaka
- Malo znanja o istorijskoj kulturnoj i prirodnoj vrijednosti drevnih maslinjaka među posjetiocima koji obilaze primorje tokom ljetnjeg perioda
- Nedostatak ili nedovršenost puteva (staze, opremljene biciklističke i pješačke rute) u poljoprivrednim regijama sa drevnim maslinjacima.
- Nedostatak inicijativa za održivu upotrebu (ekskurzije, vođene ture, itd.) starih maslinjaka tokom godine
- Građevine od velike arhitektonske vrijednosti rasute seoskom regijom u stanju zapuštenosti
- Nedostatak smještajnih kapaciteta u ruralnim regijama
- Ograničena diverzifikacija smještajne ponude za hodočasnike, šetače i biciklističke turiste
- Ograničena multifunkcionalnost farmi (agroturizam, prodaja poljoprivrednih proizvoda, ruralni zanati, humana poljoprivreda, edukacione farme, itd.)
- Slabo znanje među poljoprivrednicima o upravljanju maslinjacima i o poboljšanju kvaliteta proizvodnje maslina i maslinovog ulja
- Gubitak znanja, uslijed nedostatka smjene generacija, o upravljanju maslinjacima, posebno o obnavljanju suvomeđa na terasama i o orezivanju
- Nedostatak specifičnih vještina za prijem turista u ruralnim područjima

- Ograničen broj ovlašćenih ekoloških vodiča
- Nedostatak svijesti o istorijskoj i prirodnoj vrijednosti područja sa drevnim maslinjacima
- Ograničeno znanje među konzumentima (lokalna zajednica i turisti) o kvalitativnim osobinama maslinovog ulja
- Nedostatak svijesti među stanovništvom o ekološkoj i kulturnoj važnosti istorijskih ruralnih predjela
- Unutrašnja marginalna područja sa svojim turističkim službama i poljoprivredno-prehrabrenom proizvodnjom, još uvijek su povezana sa veoma izolovanim tržištem
- Nedostatak inicijativa i kulturnih dešavanja organizovanih unutar maslinjaka, u cilju promocije njihove vrijednosti i ljepote
- Ograničena promocija područja maslinjaka, od strane javnih ustanova kroz razne turističko promotivne kanale, na lokalnom i nacionalnom nivou
- Loši odnosi sa turoperaterima i dolazećim agencijama

Za implementaciju integrisanog pristupa Plana, naznačenog u strategiji, brojni strateški **kratkoročni, srednjeročni i dugoročni ciljevi**, biće identifikovani kao pomoć u postavljanju prioriteta.

Ovi ciljevi, tjesno povezani sa ispunjavanjem vizije Pametnog i održivog prekograničnog turističkog plana, su zasnovani na rezultatima ispitivanja na područjima maslinjaka i zahtjevima svih učesnika, identifikaciji potencijala i nedostatka, kao i na analizi potreba, uključujući i LEETDP razvijen u ovim ciljnim područjima.

Stoga, **kratkoročni ciljevi** su sljedeći:

- a. Podstaći obnavljanje i efikasno upravljanje zapuštenim maslinjacima, radi očuvanja predjela i proizvodne vrijednosti
- b. Njegovanje inicijativa koje okupljaju poljoprivrednike uključene u upravljanje maslinjacima i preduzeća koja pružaju usluge u vezi sa korišćenjem maslinjaka, u cilju ponude integrisanog spektra usluga
- c. Podsticanje rasta kadrovskog kapitala i unapređenja poslovnog sistema
- d. Razvijanje ekološke i edukativne aktivnosti, vezane za školski turizam
- e. Unapređenje promocije turističkih usluga, vezanih za znanje i rekreativno korišćenje ekoloških i kulturnih resursa u maslinarskim područjima, u cilju povećanja potražnje za sporim i održivim turizmom.

Nasuprot tome, **srednjeročni i dugoročni ciljevi** su:

- a. Pomoći maslinarima da diverzifikuju svoj prihod aktivnostima vezanim za maslinarstvo, uzimajući u obzir turistički poziv ciljnih područja
- b. Jasno i određeno prepoznati ulje dobijeno od drevnih maslina
- c. Ojačati veze između područja maslinarstva i okolnog okruženja, stvaranjem mreže istorijsko-kulturnih, prirodnih i kulinarskih dobara, obnavljanjem i unapređivanjem mreže staza koje presijecaju područje, uslugama za njegovo korišćenje i kvalitetnim rukotvorinama
- d. Identifikovanje međudržavne rute, kojom se odvija soft turizam, kojim će biti povezana maslinarska područja, sela i područja naseobina, kao i ekološka i kulturna dobra razasuta u ciljnim oblastima
- e. Podržavanje aktivnosti koje pružaju usluge održivog turizma i podsticanje stvaranja novog ikonstvenog turizma, povezanog sa maslinarskom i kulturom maslinovog ulja, prilagođenog istoriji i okruženju područja, zasnovanog na njegovom efektivnom potencijalu
- f. Dobijanje međunarodnog priznanja za pejzažne, kulturne, ekološke i proizvodne kvalitete drevnih maslinjaka
- g. Stimulisanje lokalne zajednice i institucionalne posvećenosti održavanju istorijske i prirodne vrijednosti drevnih maslinjaka.

Za uspješnu eksploraciju maslinarskih područja, lokalni vlasnici će biti aktivno uključeni, podsticanjem participacije u odlučivanju, razmjenom ekspertiza, stvaranjem inovativnih biznisa u cilju očuvanja nasleđa monumentalnih maslinjaka.

Učešće lokalnih zajednica je ključ za kreiranje sistema razasutog smještaja po oblasti, za nove posjetioce i korisnike (hodočasnike, šetače, putnike namjernike, putnike bicikliste, bicikliste turiste...), koji prolaze ovim područjima međudržavnim rutama (Via Dinarica, Južna Via Francigena, biciklistička tura Eurovelo).

8. Akcioni plan za drevne maslinjake

Kao što je ranije naznačeno, Pametni i održivi plan prekograničnog turizma namjerava da kombinuje zaštitu i očuvanje drevnih maslinjaka, istorijsko, kulturno i ekološko nasljeđe sa društveno-ekonomskim razvojem oblasti.

„CROSS BORDER OL“ projekat je prilika da se obezbijede smjernice lokalnim vlastima, donosiocima političkih odluka i ekonomskim operaterima i pomogne investiranje u inovativne i održive turističke modele, koji će kapitalizovati resurse istorijskih ruralnih predjela. Tip turizma koji ima za cilj ohrabrvanje novih turističkih usluga, integisanih sa upravljanjem maslinjacima i poljoprivrednom proizvodnjom, sporom mobilnošću i hranom i vinom, sporadično razmještenim smještajem, i bliskim odnosom sa lokalnom zajednicom. Izuzetno sezonski prilagođen turizam, koji nije ograničen na ljetovanja na suncu i plažama, koji može povećati stopu popunjenoosti smještaja bez povećanja broja kreveta i bez izgradnje novih kapaciteta, a koji prije svega vrednuje marginalna unutrašnja područja sa drevnim maslinjacima.

Pametni i održivi plan prekograničnog turizma je zasnovan na 4 akcione linije i 11 strateških ciljeva, koji su usmjereni na glavne prepoznate izazove:

- **Akciona linija 1: drevni maslinjaci, prirodni i kulturni resursi i održivo upravljanje njima**
- **Akciona linija 2: razvoj nove turističke ponude za održivo korišćenje maslinjaka**
- **Akciona linija 3: obuka i profesionalni razvoj operatera i ekološka i prehrambena edukacija**
- **Akciona linija 4: promocija područja i turističkih usluga.**

Donje tabele rezimiraju 4 akcione linije:

Akciona linija 1: drevni maslinjaci, prirodni i kulturni resursi i održivo upravljanje njima

Nedostaci	Strateški ciljevi
<ul style="list-style-type: none"> Veliki rizik od zapuštanja maslinjaka vodi ka prekomjernom rastu samoniklog bilja i samim tim uvećavanju rizika od požara u ljetnjem periodu Problemi sa berbom starih stabala Nedostatak profesionalne ekspertize i odgovarajuće opreme potrebne za orezivanje velikih stabala Nema dostupne tehničke podrške poljoprivrednicima za pristup sredstvima za sertifikaciju i unapređenje proizvodnje maslina i maslinovog ulja 	Ohrabrvanje obnove i efikasne uprave zapuštenih maslinjaka, radi očuvanja njihove pejzažne i proizvodne vrijednosti.
<ul style="list-style-type: none"> Nedostatak planskih instrumenata za zaštitu monumentalnih maslinjaka, gdje je integritet predjela ugrožen nelegalnom gradnjom (naročito u Crnoj Gori) 	Poziv zajednici i lokalnim entitetima da se angažuju oko održavanja istorijske i prirodne vrijednosti drevnih maslinjaka.
<ul style="list-style-type: none"> Mala porodična preduzeća na marginalnim područjima, koja ne mogu sama organizovati preradu i pakovanje svojih proizvoda Nema planiranja prerade i pakovanja ulja dobijenog iz starih maslinjaka 	Jasno i sasvim određeno identifikovati ulje dobijeno iz drevnih maslinjaka.

Akciona linija 2: razvoj nove turističke ponude za održivo korišćenje maslinjaka

Nedostaci	Strateški ciljevi
<ul style="list-style-type: none"> Malо znanja o istorijskoj kulturnoj i prirodnoj vrijednosti drevnih maslinjaka među posjetiocima koji obilaze primorje tokom ljetnjeg perioda Nedostatak inicijativa za održivu upotrebu starih maslinjaka tokom godine (ekskurzije, vođene ture, itd.) 	Podrška provajderima usluga održivog turizma i stimulisanje stvaranja novih usluga iskustvenog turizma.
<ul style="list-style-type: none"> Ograničena multifunkcionalnost farmi (agroturizam, prodaja farmerskih proizvoda, itd.) Građevine od velike arhitektonske vrijednosti rasute seoskom regijom u stanju zapuštenosti 	Pomoći farmama maslina u diverzifikaciji prihoda
<ul style="list-style-type: none"> Nedostatak ili nedovršenost puteva (staze, opremljene biciklističke i pješačke rute) u poljoprivrednim regijama sa drevnim maslinjacima. Ograničena prenamjena smještajne ponude za hodočasnike, šetače i biciklističke turiste Nedostatak prijemnih objekata u seoskim područjima 	<p>Ojačavanje veza između područja sa maslinjacima i okolne životne sredine.</p> <p>Identifikovanje međudržavne rute, kojom se odvija soft turizam, kojim mogu biti povezana maslinarska područja</p>

Akciona linija 3: obuka i profesionalni razvoj operatera i ekološka i prehrambena edukacija

Nedostaci	Strateški ciljevi
<ul style="list-style-type: none"> • Slabo znanje među poljoprivrednicima o upravljanju maslinjacima i o poboljšanju kvaliteta proizvodnje maslina i maslinovog ulja. • Gubitak znanja, uslijed nedostatka smjene generacija, o upravljanju maslinjacima, posebno o obnavljanju suvomeđa na terasama i o orezivanju • Nedostatak specifičnih vještina za prijem turista u ruralnim područjima • Ograničen broj ovlašćenih ekoloških vodiča 	Podsticanje rasta kadrovskog kapitala i unapređenja poslovnog sistema.
<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak svijesti o istorijskoj i prirodnoj vrijednosti područja sa drevnim maslinjacima • Ograničeno znanje među konzumentima (lokalna zajednica i turisti) o kvalitativnim osobinama maslinovog ulja 	Promotivne aktivnosti na polju ekološkog i prehrabrenog obrazovanja.

Akciona linija 4: promocija područja i turističkih usluga.

Nedostaci	Strateški ciljevi
<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak svijesti među stanovništvom o ekološkoj i kulturnoj važnosti istorijskih ruralnih predjela 	Jačanje promocije turističkih usluga.
<ul style="list-style-type: none"> • Unutrašnja marginalna područja sa svojim turističkim službama i poljoprivredno-prehrabrenom proizvodnjom, još uvjek su povezana sa veoma izolovanim tržištem 	Ohrabrvanje inicijativa koje spajaju zemljoradnike koji učestvuju u upravljanju maslinjacima i pružaoce usluga, povezanih sa rekreativnim korišćenjem maslinjaka, za integriranu ponudu.
<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak inicijativa i kulturnih dešavanja organizovanih unutar maslinjaka, u cilju promocije njihove vrijednosti i ljepote • Ograničena promocija područja maslinjaka, od strane javnih ustanova kroz razne turističko promotivne kanale, na lokalnom i nacionalnom nivou • Loši odnosi sa turoperaterima i dolazećim agencijama 	Dobijanje međunarodnog priznanja za pejzažne, kulturne, ekološke i proizvodne kvalitete drevnih maslinjaka.

11 strateških ciljeva Plana je podijeljeno na operativne ciljeve, koji će se postići nizom određenih akcija.

8.1 Odnos drevnih maslinjaka i prirodnog sistema i njihovo održivo upravljanje

Kada su u pitanju odnosi između drevnih maslinjaka i prirodnog sistema, gdje održivo upravljanje osigurava da ovo područje postane privlačno za turiste, ciljevi su sljedeći:

- **Podstaći obnavljanje i efikasno upravljanje zapuštenim maslinjacima, u cilju održavanja njihovih pejzažnih i proizvodnih vrijednosti**
- **Stimulisanje lokalne zajednice i institucionalne posvećenosti održavanju istorijske i prirodne vrijednosti drevnih maslinjaka**
- **Jasno i sasvim određeno identifikovati ulje dobijeno iz drevnih maslinjaka**

Strateški ciljevi	Operativni ciljevi	Aktivnosti
Ohrabrvanje obnove i efikasne uprave zapuštenih maslinjaka radi očuvanja njihove pejzažne i proizvodne vrijednosti.	<ul style="list-style-type: none">• Održavanje veza između maslinjaka i prirodnih vrijednosti u oblastima	<ul style="list-style-type: none">• <i>Održavati mediteransko drveće i žive ograde duž ivica maslinjaka, kako bi se uzgajana područja povezala sa izvanrednim prirodnim lokalitetima i obezbijedilo utočište i izvor hrane za divlje životinje.</i>• <i>Obnoviti suvomeđe duž ivica maslinjak, i suvozidanih terasa, kako bi se obezbijedilo sklonište malim kičmenjacima i insektima.</i>• <i>Umnožiti biljni materijal prikupljan sa odabranih drevnih stabala maslina i reprodukovati ga u ovlašćenom rasadniku, uspostavljanjem kataloškog polja sa lokalnim domaćim sortama i sortama regije Molise u Parku Venafro.</i>
	<ul style="list-style-type: none">• Širenje poljoprivrednih praksi u cilju zaštite prirodnih komponenti maslinjaka• Kreiranje sistema inicijativa za očuvanje tradicionalnog maslinarstva	<ul style="list-style-type: none">• <i>Promovisati dobre prakse upravljanja zemljištem, kroz kontrolu divljeg bilja (kontrolisani usjev pokrivača) u drevnim maslinjacima kako bi se povećao cvjetni biodiverzitet i smanjila erozija.</i>• <i>U proizvodnju uvesti domaće sorte koje se više ne mogu prodati, ali su ključne za očuvanje agroekološkog biološkog diverziteta u PARKU Venafro; poljoprivrednicima podijeliti besplatne sadnice maslina.</i>• <i>Predložiti dodjeljivanje godišnje nagrade za deset najboljih maslinjaka u Parku Venafro, koji će biti odabrani na osnovu rezultata u upravljanju zemljištem, održavanja suvomeđa, pravilnog orezivanja.</i>• <i>Organizovati takmičenje „Zlatne makaze“ za nagrađivanje najboljih radnika u orezivanju, podsticanje obnavljanja napuštenih maslinjaka pravilnim orezivanjem, s obzirom na to da se danas posvećuje ozbiljna pažnja orezivanju maslina, u skladu sa Albanskom starom izrekom – „Sjekira ispravlja maslinovo drvo“.</i>• <i>Nabaviti stado ovaca, koje će dobiti uzgajivač koji će kontrolisati samoniklo bilje u maslinjacima u vlasništvu onih koji će se pridružiti inicijativi u Parku Venafro.</i>• <i>Uspostaviti informativni šalter kako bi proizvođači maslina bili u toku sa podsticajima dostupnim za promociju organske poljoprivrede.</i>

	<ul style="list-style-type: none"> Racionalizacija kulturnih praksi i smanjenje troškova upravljanja 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Uvesti nove oblike tehničke pomoći, kroz informativne sastanke, koji se redovno održavaju, ili na zahtjev maslinara u saradnji sa ustanovama za obuku i istraživanje (Univerzitet i poljoprivredne škole), kako bi se širile najzvučnije poljoprivredne prakse za održivo upravljanje drevnim maslinjacima.</i> <i>Unaprijediti kolektivne usluge za upravljanje maslinjacima (obrada zemljišta, orezivanje, berba maslina), uz obradu maslina u mlinovima.</i> <i>Ohrabriti maslinare da se pridruže konzorcijumima kako bi zajednički i po konkurentnim cijenama nabavili mašine za pomoć prilikom berbe ili u košenju i odlaganju divlje vegetacije.</i>
Stimulisanje lokalne zajednice i institucionalne posvećenosti održavanju istorijske i prirodne vrijednosti drevnih maslinjaka.	<ul style="list-style-type: none"> Uključiti maslinjake u prostorno planiranje kao vrijedne predjele koji zahtijevaju zaštitu i očuvanje Dodjela premija preduzećima koja doprinose očuvanju istorijskih ruralnih predjela 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Uspostavljati partnerstva između javnih (lokalne vlasti, parkovi, regija Pulja...) i privatnih entiteta (banke, kulturne, ekološke, proizvođačke asocijacije...), kako bi se prepoznalo homogeno područje pod drevnim maslinjacima, koje treba biti pod zaštitom (npr. Drevni park maslina Venafro).</i> <i>Preduzećima koja učestvuju u očuvanju predjela, dodjele nagrada u vidu Zaštitnog znaka istorijskih ruralnih predjela, koji izdaje Ministarstvo poljoprivredne, prehrambene i šumarske politike Italije, koji će im omogućiti dobijanje poreskih olakšica ili grantova ili nagrade za pristup mjerama PRP-a ili drugim javnim pozivima.</i> <i>Prijavljivanje za uključivanje maslinjaka Venafroa u FAO globalni program GIHAS (program podrške poljoprivrednicima, koji svojim ekonomskim aktivnostima osiguravaju biodiverzitet, bezbjednost hrane i socijalnu koheziju na teritorijama). Cilj ove inicijative je identifikovanje nekih predjela, bogatih globalno značajnim biološkim divržitetom, koji nastaje uslijed prilagođavanja ljudske zajednice sa njenim okruženjem.</i>
Jasno i sasvim određeno identifikovati ulje dobijeno iz drevnih maslinjaka	<ul style="list-style-type: none"> Zaštititi ulje proizvedeno od drevnih maslina, stvaranjem zaštitnog znaka, koji prepoznaće proizvodno područje Podržati ruralno područje kroz pristup kreditima i pojednostavljene procedure 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Kreiranje oznake porijekla za ulje dobijeno iz drevnih maslinjaka, kako bi se potvrdila pravna osobenost i priznanje Barskom ulju, kao i Barskoj zelenoj i crnoj maslini (kao npr. zaštitni znak Venafroa - Terra degli Olivi di Orazio).</i> <i>Obezbeđenje tehničke podrške poljoprivrednicima u okviru RDP i kroz Molise ruralne LAG.</i> <i>Urgencija regionalnim institucijama da u Plan ruralnog razvoja uključe posebne mjere za istorijske ruralne predjele.</i> <i>Podrška osnivanju udruženja maslinara i konzorcijuma za promociju i marketing maslinovog ulja dobijenog od drevnih stabala maslina</i> <i>Ohrabrivanje proizvodnje prehrambenih proizvoda povezanih sa proizvodnjom ulja od starih maslina: začinjena ulja, paštete od maslina, stone masline, itd., koje treba promovisati pod zaštitnim znakom drevnih maslina.</i> <i>Upotreba nusproizvoda maslinarstva u zanatskoj proizvodnji sapuna, kozmetike, ili valorizacija drveta dobijenog orezivanjem maslina, koja će se promovisati pod zaštitnim znakom Drevnih maslina.</i>

8.2 Održiva upotreba maslinjaka i stvaranje novog turističkog proizvoda

Dolazeći do održivog korišćenja drevnih maslinjaka, kroz uspostavljanje ponude nove vrste održivog turizma, povezanog sa hranom i vinom, pješačenjem, planinarenjem, biciklizmom i direktnim iskustvima sa maslinarima i mlinarima, ističu se sljedeći strateški ciljevi:

- **podrška aktivnostima koje obezbjeđuju održive turističke usluge i stimulišu stvaranje novog iskustvenog turizma**, povezanog sa kulturom maslinovog ulja, prilagođenom istoriji i životnoj sredini područja i zasnovanog na efektivnim potencijalima
- **pomoć maslinarima u diverzifikaciji prihoda** kroz aktivnosti povezane sa maslinarstvom
- **ojačavanje veza između maslinarskih područja i životne sredine** stvaranjem mreže istorijsko-kulturnih, prirodnih i gastronomskih dobara, obnavljanjem i unapređenjem mreže puteva na području
- **identifikovanje međudržavnih ruta, kojima se odvija soft turizam** preko Italije, Crne Gore i Albanije, koje će biti povezane maslinarskim područjima, selima i naseobinama, kao i sa ekološkim i kulturnim dobrima sporadično razmještenim po cilnjim područjima.

Strateški ciljevi	Operativni ciljevi	Aktivnosti
Podrška aktivnostima koje obezbjeđuju održive turističke usluge i stimulacija stvaranje novih iskustvenih turističkih usluga	<ul style="list-style-type: none">• Ponuda iskustvenih aktivnosti, povezanih sa proizvodnjom maslinovog ulja, tokom cijele godine• Ponuda rekreaciono informativnih usluga, organizovanih od strane lokalnog organa	<ul style="list-style-type: none">• <i>Mreža usluga i koordinacija vodiča koji nude obilaske zanimljivih mesta na području oko maslinjaka.</i>• <i>Dizajniranje planova zajedno sa lokalnim vodičima, uključujući:</i><ul style="list-style-type: none">- <i>Ture za istraživanje i upoznavanje tradicionalnog maslinarstva i posjete mlinovima</i>- <i>Posjete laboratorijama s edukativnom aktivnostima u vezi maslinarstva i Mediteranske ishrane i kreativne radionice za video priopovijedanje.</i>• <i>Unapređenje usluge rentiranja bicikala za rekreativne obilaske maslinjaka.</i>• <i>Organizovanje iskustvenih posjeta sa degustacijom ekstra djevičanskog ulja, kao i senzorno testiranje kroz grupno učenje (učenje kroz rad), sa ciljem razvijanja ličnih vještina.</i>• <i>Osnivanje Mediteranskog vrta Zeleni Patrijarsi u svim maslinarskim ciljnim područjima, razmnožavanjem i</i>

		<p><i>kalemlijenjem najstarijih i najreprezentativnijih maslina Mediterana.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Organizovanje odmorišta za posjetioce oko dva izvora vode Dabanovo i Marijala, koji su dom nekim od najvećih maslinjaka u Crnoj Gori</i> • <i>Popraviti postojeći Servisni centar poboljšanjem Infopula i kreiranjem izložbenog prostora posvećenom običajima i tradiciji ruralnog istorijskog predjela Venafra (i u svim drugim projektnim područjima sa sličnim karakteristikama)</i>
Pomoć maslinarima u diverzifikaciji njihovih prihoda	<ul style="list-style-type: none"> • Unapređenje ugostiteljstva i usluga koje mogu obezbijediti farmeri prilikom posjeta u ruralnim područjima sa drevnim maslinjacima • Promocija multifunkcionalne poljoprivrede ohrabrvanjem ruralnog turizma i stvaranjem edukacionih farmi. 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Organizovanje izletničkih paketa tokom perioda berbe i mljevenja.</i> • <i>Pravljenje tirističkih aranžmana koji uključuju farme i mlinove koji proizvode ulje iz drevnih maslinjaka (npr. Ruta drevnih maslina).</i> • <i>Restauracija postojećih građevina i starih zanata u ruralnim područjima za ugostiteljsku ponudu ili prodajna mjesta za proizvode dobijene iz maslinjaka.</i>
Ojačavanje povezanosti između područja sa maslinjacima sa okruženjem	<ul style="list-style-type: none"> • Poboljšanje dostupnosti i usporene i održive prohodnosti područja sa maslinjacima • Povezivanje turističkih atrakcija u okolini maslinjaka 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Kreirati rute koje povezuju istorijska i kulturna dobra, područja od prirodnog interesa (jezera, šume) i lokalitete pejzažnog kvaliteta (slikoviti vidikovci) integrисane sa drevnim maslinjacima, koje povezuju mlinove za ulje sa mjestima od gastronomskog interesa.</i> • <i>Obnoviti staze, naročito duž istorijskih puteva (bijelih, popločanih ili kaldrmisanih), praveći odmorišta i putokaze u blizini mjesta od turističkog interesa.</i> • <i>Zaokruživanje mreže staza u Regionalnom parku maslina u Venafrou (i u svim drugim projektnim područjima, sa sličnim uslovima životne sredine).</i> • <i>Poboljšanje aktivnosti Infopunkta u Regionalnom parku maslina u Venafrou, sa izlaganjem proizvoda i namjenskim web-sajtom (kao i u svim ostalim projektnim područjima sa sličnim uslovima životne sredine).</i> • <i>Razvijanje mreže edukativnih i turističkih staza (pješačke, biciklističke, konjske), koje obezbeđuju korisne informacije (opremljene staze, znakovi sa objašnjenjima, itd...), za rekreativno korišćenje maslinjaka.</i> • <i>Napraviti informativne stolove za promociju iskustvenih aktivnosti, među plažnim turistima, koje će se odvijati u drevnim maslinjacima.</i> • <i>Dovršiti osnivanje uslužnog centra za pružanje informacija o turističkim aktivnostima u okolini (npr. "Kuća maslina" u Starom Baru).</i>

Identifikovanje međudržavne rute, kojom se odvija soft turizam, kojom mogu biti povezana maslinarska područja	<ul style="list-style-type: none"> • Iskoristiti šansu za pridruživanje mreži nacionalnih i evropskih puteva i biciklističkih ruta, u cilju unapređenja marginalnih područja 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Instalirati konvencionalnu signalizaciju i opremljena odmorišta duž sljedećih puteva:</i> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Južna Via Francigena koji prolazi kroz Venafro, sa zaustavljanjem ka San Vittore.</i> - <i>Cammino di San Timoteo, koji počinje u Venafro, a završava se u Termoliu, sa 18 stanica, koje mogu biti pokrivene šetačkim, biciklističkim i konjičkim sadržajima.</i> - <i>Via Dinarica, evropska planinarska tura, koja se proteže preko 2000 km crnogorskim i albanskim obalom.</i> • <i>Instalirati konvencionalnu signalizaciju i opremljena odmorišta duž sljedećih ruta:</i> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Bicitalia's Francigena (route BI3) koja Volturno sekcijom prolazi kroz Venafro</i> - <i>Eurovelo 8 jednim dijelom prolazi kroz Crnu Goru i Albaniju.</i> • <i>Obnoviti napuštene javne građevine za biciklističke radionice, hostele za planinare i bicikliste, itd.</i>
---	---	---

8.3 Obuka operatera, profesionalni razvoj i edukacija o životnoj sredini i hrani

Obuka i profesionalni razvoj maslinara, mlinara, turoperatera i planinarskih vodiča, koji imaju za cilj poboljšanje kvaliteta standarda nove turističke ponude na tržištu, takođe će imati u vidu svjesnost prilikom kupovine usluga ili proizvoda, koja se može dobiti samo kroz redovnu edukaciju turista i rezidenata o hrani i životnoj sredini. Stoga, strateški ciljevi prepoznati u ovoj akcionej liniji su:

- **Jačanje rasta kadrovskog kapitala i unapređenja poslovnog sistema**
- **Razvoj aktivnosti povezanih sa edukacijom o hrani i životnoj sredini.**

Strateški ciljevi	Operativni ciljevi	Aktivnosti
Jačanje rasta kadrovskog kapitala i unapređenje poslovnog sistema	<ul style="list-style-type: none"> Podrška transferu inovacija maslinarima u održivom upravljanju maslinjacima 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Ustanoviti programe obuke za maslinare za promociju održivih poljoprivrednih praksi, koje podržavaju biodiverzitet, kroz vođene ture i jednodnevne izlete.</i> <i>Održavati osnovne kurseve za održavanje i restauraciju suvomeđa</i> <i>Organizovati obuku u orezivanju i upravljanju drevnim maslinjacima, zajedno sa tehničkom konsultantskom službom.</i> <i>Informisati zemljoradnike o tome kako pristupiti podsticajima za sertifikaciju (porijekla i organske proizvodnje) i poboljšanja održivih i kvalitetnih poljoprivrednih proizvoda.</i>
	<ul style="list-style-type: none"> Informisanje maslinara i turoperatora o kvalitetima predjela sa drevnim maslinjacima i mogućim pružanjima usluga Jačanje razmjene najboljih praksi sa drugim maslinarskim oblastima sa sličnim karakteristikama Obuka novih vodiča za planinarenje i životnu sredinu 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Održavati obuke za javne i privatne radnike (maslinari, pružaoci usluga) u planiranju i upravljanju turizmom.</i> <i>Održavati kurseve obuke za akreditovanje vodiča za planinarenje i životnu sredinu, odobrene od regionalnih vlasti.</i> <i>Poboljšati kapacitet operatera na polju turizma i agroturizma koji se tiče inovativnih prijemnih usluga:</i> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Kategorisanje objekata kao Biciklističkih hotela ili hostela za hodočasnike i šetače</i> - <i>Učenje o uslugama dostupnim za rekreativnu upotrebu teritorije</i> - <i>Poboljšanje znanja engleskog jezika</i> - <i>Informisanje o marketingu i promotivnim strategijama na području i o uslugama koje se pružaju.</i> <i>Obuka lokalnih zanatlija za dizajn, pakovanje, marketing, u cilju povećanja prodajne atraktivnosti zanatskih proizvoda i suvenira.</i>
Razvijanje aktivnosti povezanih sa edukacijom o hrani i životnoj sredini	<ul style="list-style-type: none"> Informisanje maslinara u vezi sa razlikom u karakteristikama ulja dobijenog iz drevnih maslinjaka Ohrabrvanje inicijativa za edukaciju turista i lokalnih zajednica o hrani i životnoj sredini, u cilju podrške potrošnji lokalnih i organskih proizvoda Promovisanje širenja i znanja zdrave ishrane, počev od škola Uvećanje vrijednosti drevnih maslinjaka podrškom biodiverzitetu 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Obuka turoperatora i operatera u agroturizmu i prehrambenim uslugama o tome kako prepoznati kvalitete i nedostatke maslinovog ulja porizvedenog iz drevnih maslina, kvalitete predjela i vrijednosti životne sredine proizvodnih područja.</i> <i>Sklapanje sporazuma sa školama za izvođenje programa obuke o hrani, i odnosu između hrane, predjela i biodiverziteta, obukom za degustaciju ulja proizvedenih od drevnih stabala maslina</i> <i>Uključivanje lokalnih škola organizovanjem jednodnevnih edukativnih izleta radi proučavanja agro-ekološkog sistema u drevnim maslinjacima.</i> <i>Postavljanje tabli sa objašnjenjima unutar drevnih maslinjaka, sa opisima cvjetnog bogatstva vrsta i ilustracijama kako se pojedine vrste mogu koristiti u kulinarstvu.</i> <i>Organizovanje kratkih tura sa degustacijama kako bi se turisti upoznavali sa uljima proizvedenim od sorti koje se mogu identifikovati sa drevnim stablima i upoređivati ga sa drugim komercijalnim uljima.</i> <i>Organizovanje periodičnih dešavanja fokusiranih na poznavanje drevnih maslinjaka (npr.: šetnje kroz maslinjake).</i>

8.4 Promocija područja, turističkih proizvoda i usluga

Promocija predjela, kulturnih i ekoloških kvaliteta područja sa drevnim maslinjacima, je od vitalnog značaja za povećanje vrijednosti usluga u ponudi i poznavanja ovih područja i proizvodnje ulja, kao i cijene rada maslinara koji održavaju ove maslinjake, kroz njihove dnevne aktivnosti. S obzirom na ovo, strateški ciljevi ove akcione linije su:

- **poboljšanje promocije turističkih usluga** povezanih sa poznavanjem i uživanjem ekoloških i kulturnih resursa u područjima maslinjaka u cilju povećanja potražnje za sporim i održivim turizmom,
- **podsticanje zajedničkih napora poljoprivrednika, direktno uključenih u upravljanje maslinjacima i pružalaca usluga u korišćenju maslinjaka**, radi koordinacije njihove ponude, poboljšanja turističke recepcije i kvaliteta turističkog proizvoda, koji se nude kroz integriranu ponudu
- **postati međunarodno prepoznat po pejzažima drevnih maslinjaka** sa istaknutim kulturnim, ekološkim i produktivnim kvalitetima.

Strateški ciljevi	Operativni ciljevi	Aktivnosti
Poboljšanje promocije turističkih usluga	<ul style="list-style-type: none"> • Podizanje svijesti turista i rezidenata o ekološkim i kulturnim interesima predjela sa drevnim maslinjacima kroz uvrštavanje iskustvenih aktivnosti u ponudu • Kreiranje ponude integrisanih turističkih paketa povezanih sa maslinjacima i maslinovim uljem • Definisanje novog narativa prilikom predstavljanja proizvoda i njihove istorije i uvećanja trgovačke vrijednosti i promocije 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>U saradnji sa lokalnim i nacionalnim tijelima, promovisanje ulja od drevnih maslina, na turističkim informativnim pultovima, aerodromima, željezničkim stanicama, centrima za posjetioce u parkovima i muzejima, info punktovima duž obale...</i> • <i>Promovisanje tematskim mapama, tablama i putokazima, turističkim rutama preko farmi i mlinova koji proizvode maslinovo ulje iz drevnih maslinika (npr. Staza starih maslina).</i> • <i>Ohrabrvanje restauracije napuštenih istorijskih građevina duž mreže puteva, koje će se koristiti kao mjesta za promociju i prodaju maslinovog ulja od drevnih stabala.</i> • <i>Instaliranje informativnog štanda za promociju tradicionalnih kulinarskih proizvoda, zanatskih suvenira, itd. (inicijativa opštine Bar, u saradnji sa Turističkom organizacijom Bara i lokalnih udruženja maslinara i zanatlija).</i>
Podsticanje zajedničkih napora poljoprivrednika, direktno	<ul style="list-style-type: none"> • ponude integrisanih turističkih paketa povezanih sa maslinjacima i maslinovim uljem 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Postizanje sporazuma sa udruženjem maslinara i lokalnim prehrambenim službama za promociju maslinovog ulja sa zaštitnim znakom „Iz drevnih maslinjaka“, kako u kulinarstvu, tako i u posluživanju jela (meni koji sadrži ulja proizvedena od drevnih maslina, kolica sa maslinovim</i>

uključenih u upravljanje maslinjacima i pružalaca usluga u korišćenju maslinjaka		<p><i>uljima).</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Promocija turističkih aranžmana koji uključuju vikende (povezanih sa posebnim dešavanjima ili iskustvima u maslinjacima tokom berbe i u mlinovima tokom presovanja) za turoperatere i turističke agencije.</i>
Dobijanje međunarodnog priznanja za pejzažne, kulturne, ekološke i produktivne kvalitete drevnih maslinjaka	<ul style="list-style-type: none"> • Definisanje novog narativa prilikom predstavljanja proizvoda i njihove istorije i uvećanja trgovačke vrijednosti i promocije 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Ojačavanje informativnih štandova na području i medijske komunikacije (web i društvene mreže) i stimulisanje priče o maslinovom ulju i turističkim uslugama.</i> • <i>Ustanoviti nagradu posvećenu farmerima čuvarima predjela.</i> • <i>Ustanovljavanje nagrade Plinius, Beyond Time, koja testira ulja godinu dana nakon cijedenja, u cilju utvrđivanja koje je ulje očuvalo najbolje organoleptičke osobine.</i> • <i>Raspisivanje konkursa za najbolju fotografiju i/ili umjetničko takmičenje, u cilju približavanja široj publici vrijednosti nasljeđa starih maslina.</i> • <i>Postizanje sporazuma o saradnji između Regionalnog parka maslina Venafro i biblijskog sela Nazaret, koje čuva netaknutim nalazište koje datira iz vremena Isusa Hrista, gdje je postavljena instalacija Isusovih muka.</i>
	<ul style="list-style-type: none"> • Podrška organizaciji promotivnih dešavanja na područjima, tokom cijele godine 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Organizovanje godišnje manifestacije Venolea, koja privlači posjetioce u skladu sa lokalnom ponudom.</i> • <i>Održavanje međunarodnih inicijativa i događaja tokom godine u okruženju drevnih maslinjaka (predstave, povremene umjetničke izložbe, koncerti, događaji, npr.: Strast među maslinama, u Regionalnom parku maslina Venafro) za promociju turističke ponude, povezane sa drevnim maslinjacima.</i> • <i>Pridruživanje Nacionalnom udruženju gradova maslinovog ulja, sa preko trideset godina iskustva u promociji maslinarstva sa povezanim ekonomskim i kulturnim aktivnostima, podržavajući događaje i inicijative, koje generišu pozitivan povratak na ovo područje.</i> • <i>Obnavljanje turističkih paketa sa turističkim agencijama za obilazak Venafra, uključujući i degustacije i mini kurseve degustacije.</i>

Napomena: navedene akcije za svaku lokaciju se mogu replicirati na svim projektnim područjima, obezbjeđujući njihovo prilagođavanje lokalnim uslovima.

9. Zaključci

Ovaj dokument, pripremljen u saradnji sa svim projektnim partnerima, nudi efikasan instrument za unapređenje turizma u područjima sa istorijskim maslinjacima, pokrivenim projektom. Zamišljen je kao pomoć u podršci donosiocima odluka u prekograničnim oblastima u razradi politike ili planova lokalnog razvoja koji neće uticati na održivost ovih procesa, akoji će umjesto toga doprinjeti poboljšanju kvaliteta života lokalnog stanovništva. Strateški je dizajniran da zadovolji potrebe savremenog turizma koji se kreće ka iskustvenom korišćenju lokalnih područja i koji podstiče održive pristupe.

Ovo je pojednostavljeni instrument, koji nudi dragocjene uvide u to kako kombinovati očuvanje istorijskog, kulturnog i ekološkog nasljeđa drevnih maslinjaka sa potrebama društveno-ekonomskog razvoja područja. Cilj je unapređenje maslinjaka promovisanjem soft turizma, zasnovanog na inovativnim uslugama za korišćenje i poznavanje drevnih maslinjaka, gdje spora mobilnost, ponuda hrane i vina, sporadično raspoređen smještaj i odnos sa lokalnom zajednicom, postaju prilika za uvećanje vrijednosti poljoprivrednoj proizvodnji područja.

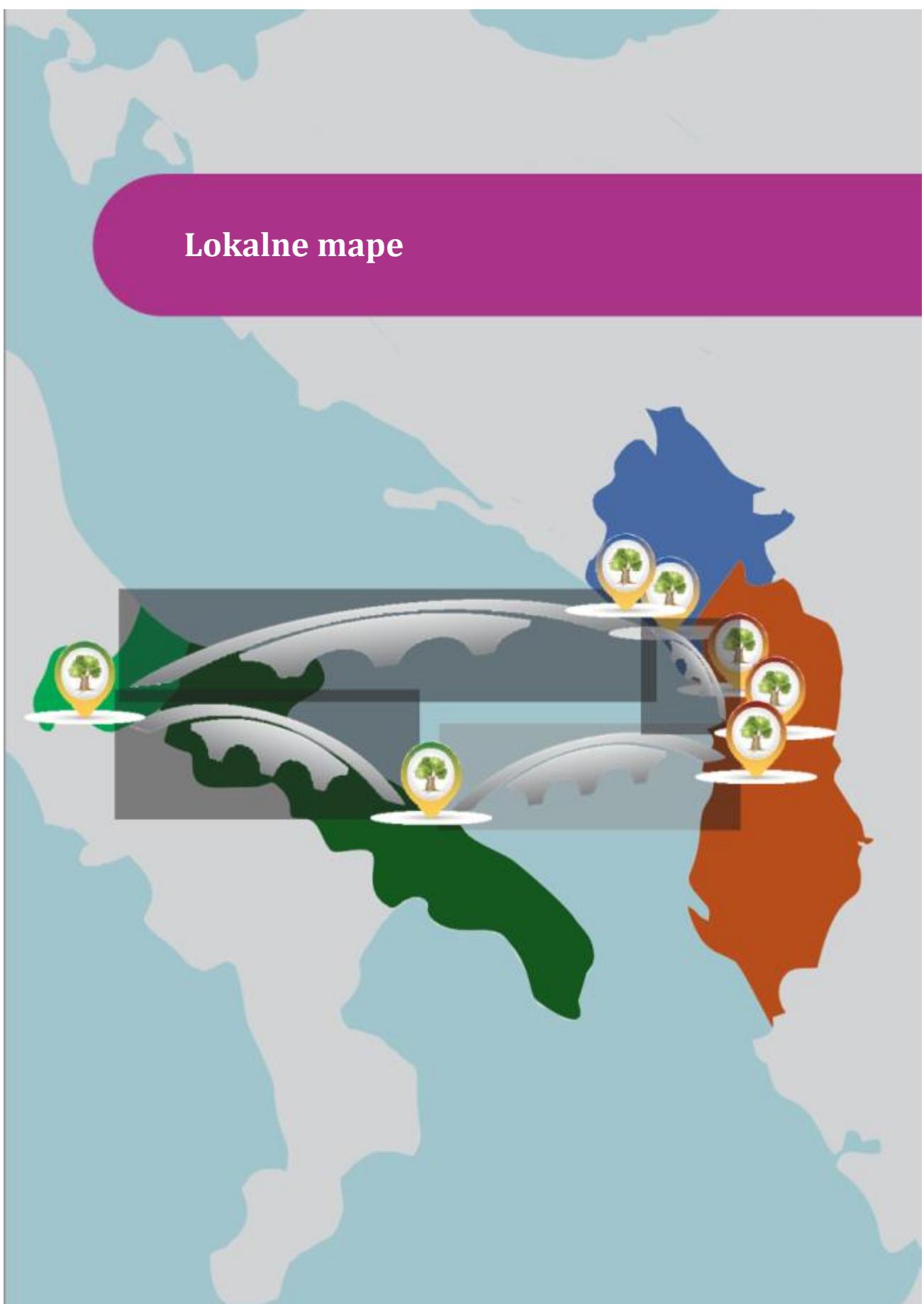
Plan identificuje niz mjera kroz 4 akcione linije, gdje se prednost daje održivom upravljanju drevnim maslinjacima i stvaranju inovativnih usluga za njihovo korišćenje. Obuka operatera i edukacija lokalnih zajednica i turista o hrani i životnoj sredini, su takođe fundamentalni. Ove aktivnosti treba da se sprovode u sadejstvu sa promocijom kako područja, tako i dostupnih usluga.

Značajan pomak ka budućoj saradnji, bilo bi uspostavljanje mreže koja okuplja lokalne uprave/turističke agencije u projektnim oblastima i međusobna razmjena relevantnih informacija.

Sljedeći korak mogao bi biti poseban program za saradnju turističkih operatera u okviru javnih i privatnih inicijativa.

Indikacije predviđene planom mogu se upotrijebiti i na druga projektna područja, a takođe mogu biti korisne i na drugim mediteranskim maslinarskim područjima, uzimajući u obzir lokalne uslove i potencijal prilagođavanja.

Lokalne mapy

ALBANIJA: NDROQ

1. Tvrđava Varoshi (predilirska / ilirsko doba) - drevni civilizacijski centri bili su najstarija područja za distribuciju maslina.

2. Fabrika maslinovog ulja je prvo odredište degustaciju maslina i ulja kao i za dobijanje potrebnih informacija o putovanju u Ndroq.

3. Rijeka Erzen bogata ponuda za rekreaciju, sport i studijske aktivnosti na planinskoj Rijeci Erzen koja se uliva u more.

4. Ašikova grobnica čuva legendu o nesrećnoj ljubavi

5. Džamija u selu Saquet u oblasti Ndrpq

6. Bazar – važno ekonomsko središte prije 1863. godine

7. Stari mlin za ulje iz 1815. Godine otvoren je za posjetitelje

8. Festival Ndroq održava se 8. Septembra i promoviše kulinarske, kulturne, vjerske i istorijske aktivnosti.

9. Drvo javora – ovo 400-godišnje stablo visoko je 17m.

ALBANIJA: MARIKAJ

10. Gostionica Hamit Toptani smještena je u vrtu porodične kuće Toptani.

11. Bio farma istočno od sela Marikaj je inkubator organskih i rijetkih proizvoda. Sadrži vinograde, maslinjak, staklenike, polja, jezero, šumu...

12. Dramxhiku - prirodni izvor vode danas se koristi za kozmetički tretman kože. U prošlosti se koristio za piće, navodnjavanje i kupanje.

13. Kecje - prirodni izvor vode nalazi se istočno od izvora Dramxik. Danas se koristi za napajanje stoke, a interesantan je za obilaske u pješačkim i biciklističkim turama.

14. Stare masline u maslinjaku u Marikaju sadrže 70 stabala maslina starosti 550-600 godina.

15. Jezero Gjokë udaljeno je 17km od Tirane i nalazi se u istočnom dijelu brda Merikaj. Okružuju ga nezaboravni reljefi, a jezero ima niz mini ostrva.

ALBANIJA: PREZA

vazama sa maslinovim uljem koje su ručno izrađivali grnčari iz područja Vore, koji su bili poznati i kao vješti proizvođači glinenih posuda. Ovo djelo sada nastavljaju mlade generacije kroz proizvodnju suvenira koji su u ponudi u starom gradu Preza.

16. Tvrđava Preza izgrađena je početkom XV vijeka i jedan je od najvažnijih spomenika culture na brdu Preza.

17. Džamija Preza nalazi se unutar zamka i datira iz XVI vijeka.

18. Bunar sa kupolom u blizini zamka datira iz vremena Osmanskog carstva. Voda iz bunara se tradicionalno smatra neprikladnom za piće jer legenda kaže da je na izvoru utopljena djevojčica da ne padne živa u ruke Turaka.

19. Eko - turizam Posjetiteljima oko dvorca dostupni su lokalni proizvodi – tradicionalni recepti, lokalno vino, proizvodi od maslina i od ljekovitih biljaka.

20. Shargë jezero nalazi se sjeverozapadno od zamka Preza i ima poseban ekosistem.

21. Stari mlinovi – tri stara mlina su u pogonu

22. Tipične vase sa maslinovim uljem U Prezi, kao i u svim selima oko Tirane, maslinovo ulje se čuvalo u

ITALIJA: VENAFRO

1. Terase Le Noci - Od zaseoka Le Noci vodi staza koja se proteže na prvih dvjesto metara kroz savršeno očuvane terase, u stjenovitom krajoliku. Maslinjaci su oivičeni suvomeđama.

2. Torricella - Na nadmorskoj visini od 437 metara nadmorske visine, Torricella stoji na stjenovitom odmorištu s pogledom na Venafro.

3. Kiklopski zid - Na području Madonna della Libera postoji složeni sistem kiklopskih terasa od poligonalnih kamena.

4. Staze mazgi - Dvije staze mazgi granaju se od starog grada Venafro i Katedrale i bile su jedini način povezivanja Venafra i Conca Casale do 1950-ih.

5. Vrt klonova matičnih stabala Italije - okuplja dvadeset klonova najstarijih maslina u Italiji. Prava zbirka italijanske drevne tradicije maslinarstva, smještena je u posebno označenom prostoru.

6. Muzej Winterline - Važni vojno-istorijski muzej posvećen izvanrednim događajima iz Drugog svjetskog rada smješten je u starom gradu Venafro.

7. Rimsko pozorište i amfiteatar - Rimsko pozorište, izgrađeno između 1. i 2. vijeka nove ere, uz amfiteatar, najreprezentativniji je rimski ostatak na tom području.

8. Arheološki muzej Venafro - U samostanu Santa Chiare iz 18. vijeka nalazi se Arheološki muzej Venafro.

9. Dvorac Pandone - Dvorac potiče iz 10. Vijeka. Dograđen je u 14. vijeku dodavanjem kružnih kula. Porodica Pandone u potpunosti ga je transformisala u 14. veku. Grof Enrico pretvorio ga je u renesansnu rezidenciju u kojoj je danas Nacionalni muzej Molise.

10. "Passion" maslinjaci - Drevni maslinici mjesto su izvedbe predstave "Passion". Kroz svjetlosne efekte i modernu tehnologiju, impresivne slike ove predstave, publika posmatra iz tame.

11. Drevne masline Venafro - Mnogo drevnih, velikih maslina raste u podnožju maslinjaka. Najpoznatija sorta je Aurina, drevna 'Licinia' koju su Rimljani hvalili zbog svog ulja. Ostale tipične sorte su : Ol ivastro, Sperone di Gallo, Rossuola i Lagrimella.

12. Villae Rusticae i cisterne - Park uključuje brojna nalazišta od arheološkog interesa, koja datiraju još iz rimskog doba, kao što su cisterne za sakupljanje kišnice i drugi objekti namijenjeni poljoprivrednim djelatnostima.

13. Izložba istorijskog ruralnog pejzaža maslinjaka Venafro - Na donjem spratu zgrade „Art Nouveau“, gradskog multifunkcionalnog i turističkog središta, nalazi se izložba posvećena istorijskom ruralnom krajoliku Regionalnog parka maslina Venafro, koja sadrži predmete povezane s tradicionalnim običajima tog područja. .

14. „Zakon je zakon“ - Oštре planine s pogledom na Venafro bile su prikladna kulisa za film Christiana Jaquea "Zakon je zakon", u kojem glume Totò i Fernandel, a u potpunosti je snimljen u Venafru 1957. Grad je pretvoren u filmsku scenu i nazvan Assola, zamišljeno alpsko selo na pola puta između Italije i Francuske.

CRNA GORA: CENTAR BARA I DŽIDŽARIN

Džidžarin

A. Stari grad Bar - Podignut na visokim stijenama u cilju kontrole i odbrane područja kroz burnu istoriju, okružen gigantskim planinama, Stari grad Bar je izuzetan kulturni pejzaž koji ima istorijske, arheološke, umjetničke i ambijentalne karakteristike. Zidovi okružuju ostatke oko 600 objekata, predstavljajući tako muzej na otvorenom i najveće jedinstveno arheološko nalazište na Balkanu. Stari grad Bar, sa tragovima iz bronzanog doba, svjedoči o kontinuitetu života na ovom području u trajanju od 5000 godina.

B. Ostaci crkve Svetog Urbana - Ostaci Katoličke crkve - kapela sv. Urbana nalazi se na račvanju dva glavna pravca u maslinjaku Džidžarin. Ostaci su iskopani 2016. godine, tokom izgradnje puta. Ovo kulturno-istorijsko dobro od velikog značaja, za koje se procjenjuje da datira iz XIII vijeka, profesionalno je konzervirano i postavljena je odgovarajuća informativna tabla. Često je odmorište za turiste i lokalne posjetitelje.

C. Stari mlin - Hostel - Stari mlin, istorijski poznat kao prvi mlin u regiji Bara, započeo je preradu 1882. godine, dok je 1888. godine u kompleksu osnovana i prva fabrika sapuna koja je crnogorsku kraljevsku porodicu snabdijevala kozmetičkim proizvodima. U današnje vrijeme djeluje kao atraktivan hostel u vlasništvu grupe mladih preduzetnika iz Velike Britanije i Australije.

D. Stari kameni most - Jedno od najatraktivnijih mjesta u Džidžarinu je stari most iz XIX vijeka smješten na ušću Suvog potoka u potok Bunar. Udruženje maslinara Bar i Turistička organizacija su omogućili profesionalnu restauraciju i konzervaciju mosta u 2017. godini. S mosta se pruža zapanjujući pogled na drevne masline i vodopad koji je aktivan u vansušnom periodu.

E. Stari kameni most pored mлина - Smješten uz mlin i najprivlačniji je s turističke strane. Dio je planinarske staze i povezuje vodotok Kajnak s maslinjakom Džidžarin. Stojeći na mostu, turisti mogu uživati u pogledu na kanjon rijeke, velika brda i planine, kamene zidine Starog grada i mlin.

F. Pješačka staza - Lokalno planinarsko društvo obilježilo je i uredilo planinske staze, koje obiluju prirodnim atrakcijama, poput nevjerovatnih vodopada. Glavna antička staza potiče iz rimskog razdoblja i predstavlja kulturno-istorijsko blago.

G. Ostaci štavionice kože - Nalazi se u blizini tajnog pećinskog prolaza. Ove jednostavne kamene građevine su se nekada koristile za tretiranje kože životinja kako bi se proizvela koža.

H. Akvadukt - Jedan od najljepših objekata na ovom području je akvadukt izgrađen tokom 16. i 17. vijeka, koji je stanovnike snabdijevao vodom iz izvora udaljenog tri kilometra. Smješten na sjevernoj strani Starog grada Bara, jedini je sačuvani objekat ovog tipa u Crnoj Gori i funkcionalan je i danas.

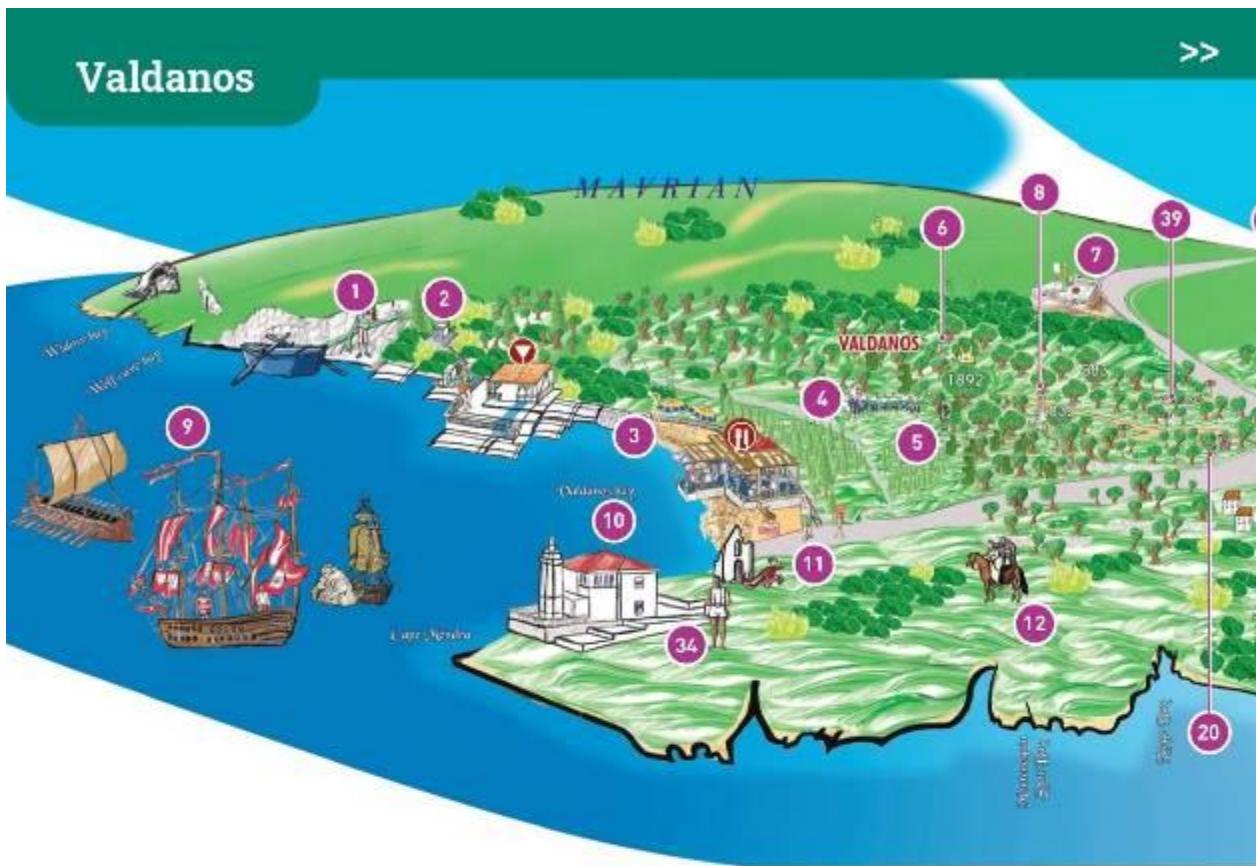
J. Sahat-kula - dominantna zgrada u Starom gradu Baru i predstavlja tragove osmanske arhitekture. Zgrada datira iz kasnog srednjeg vijeka i naslanja se na zid srednjovjekovnih vrata. Tokom turbulentnih događaja tokom istorije objekat je pretrpio štetu, međutim obnovljen je prepoznatljiv je simbol Bara.

K. Kuća maslina - Kuća maslina je novoizgrađeni objekat smješten u blizini Starog grada Bara koji služi kao mlin, izložbeni prostor, muzej maslina, objekat za prezentacije itd.

L. Izvorište Kajnak - nalazi se u podnožju grandioznih zidina Starog grada Bara. Izvorište Kajnak i maslinjak Džidžarin povezuje poznata legenda o lokalnom mladiću koji je uzbjedio masline, koje su zbog nedostatka vode davale vrlo malo ploda. Bio je razočaran i bacio je alat sa kamenih zidova, kada je neiscrpna voda za piće počela teći iz pet izvora, pa je Kajnak danas poznat i kao izvor "Pet točkova".

M. Vidikovac - Nekoliko atraktivnih vidikovaca nalazi se u maslinjaku Džidžarin. Ta mjesta pružaju spektakularne poglede na drevne šume maslina, Stari grad Bar i Sahat-kulu, Jadransko more i Luku Bar, Selimye džamiju i druge kulturne i turističke atrakcije u Baru.

CRNA GORA: VALDANOS

1. Legenda kaže da je ribar zarobio sirenu u svoju ribarsku mrežu i zaljubio se u nju, skinuo joj tkaninu pretvarajući je u čovjeka. Vjenčali su se i dobili djecu, ali je sirena pronašla tkaninu, vratila se u more i više se nije vratila.

2. Mornarski bunar - u zapadnom dijelu obale zaliva Valdanos. Koristili su ga mornari u bogatoj pomorskoj prošlosti Ulcinja.

3. Plaža Valdanos - jedinstvena šljunčana plaža na obali ovog zaliva, dugačka oko 150 metara. Plaža je obrubljena borovima i okružena drevnim maslinicima. Poznat je po svom mirnom ambijentu i svježem zraku, čak i tokom vrućih ljetnih dana.

4. Gusharaveli - afro-albanski ples koji se izvodi samo u Ulcinju tokom festivala ili lokalnih praznika. Nastao je u pirtaskim vremenima kada su u Ulcinju živjeli i afrički robovi, kao kombinacija afričkog i lokalnog albanskog ritma.

5. Leopold de Wenzel - (1847-1923), poznati italijanski kompozitor, nadahnut ulcinjskim tradicionalnim plesovima kao što je Gusharaveli, napisao je Polku Dulcigno za klavir oko 1880. godine.

6. Granica vojne zone - za svrhu izgradnje vojne baze. Vojna baza nikada nije izgrađena, a hiljade zarobljenih stabala maslina ostalo je bez nadzora I područje se gotovo pretvorilo u neprohodnu šumu.

7. Vidikovac - izgrađen tačno iznad zaliva Valdanos. Najbolje vrijeme za posjetu je zora ili sumrak, s prekrasnim pogledom.

8. Legenda o vili koja je pozvala lokalnu babicu da joj pomogne u rađanju.

9. Liburna - ilirski brod. Nekada važna trgovачka luka, Ulcinj je bio poznat po jedrenju, piratstvu i brodogradnji. Bilo je i bojno polje. Desno - **britanski i francuski brodovi** u bitci sa Dulcignottesom (ulcinjski gusari) 1772. godine. Na brodu: legendarni gusar LikaCeni (Ali Ka-ceni) i morski kapetan Haxhi Aliu.

10. Svjetionik Mendra - Poznat kao najstariji svjetionik u Crnoj Gori.

11. Legenda o crkvi - Vjeruje se da je nekada na ovoj lokaciji bila mala crkva. Legenda kaže da je jedan lokalni čovjek, za opkladu, otišao usred noći da gurne nož ispred ruševina ove crkve. Izgubio je i opkladu i život jer je umro od srčanog udara.

12. Ymer Agë Ulqini i njegova supruga - Bio je ratni zarobljenik i zamolio je suprugu da ga čeka 9 godina. Pušten je iz zatvora kako bi je obišao, obećavši kraljevoj kćeri da će se vratiti u zatvor. Vratio se da bi održao svoju "Besu" i kralj ga je oslobođio.

13. Lokalna babica vođena je usred noći do trudne vile, kako bi joj pomogla u porođaju. Vezano za legendu spomenutu u br.9.

14. Begova česma - sagrađena 1800-ih, pokazuje kult pružanja vode drugima, tako da se dobra djela nastavljaju i nakon smrti.

15. Kaskade - vrlo česte u nasadima maslina u Ulcinju. Drevna tehnika korištena je za pristup maslinovim terasama.

16. Zanimljiv prirodni fenomen - korijenje maslina koje se koristi se kao stepenice.

17. „Zagrli me maslinovo drvo“. Drvo nagnuto nad stazu, kao da mu treba zagrljaj prolaznika.

18. Arnold von Harff - njemački putnik iz 15. vijeka. Otišao je na hodočašće u mnoge zemlje, prikupljajući jezike i kulturne informacije. Njegov leksikon riječi sakupljenih oko područja Ulcinja drugi je najstariji poznati dokument na albanskom jeziku.

19. Mještanin koji komunicira s njemačkim putnikom, dok uči riječ „mish“ (meso). Prikazana je i lokalna djevojka dok nosi košaru sa „mesom Kaférma“, pripremljeno posebnom tehnikom sa maslinovim uljem i solju, kako se nekada pripremalo za čuvanje mesa na dugim morskim putovanjima.

20. Stari način berbe maslina - branjem direktno sa zemlje.

21. Tradicionalni način skrivanja radnog alata - unutar debla masline.

22. Legenda o Begu Bobotiju. Prikazano kako pomaže vilama da raspetljaju kosu.

23. Stari platan - nalazi se u blizini bunara pored raskrsnice koja vodi do maslinika i ostataka starog mosta. Procjenjuje se da je star oko 300 godina. Ilustrovana je i žena koja pere veš na tradicionalan način.

24. Stara česma - smještenje na raskršću staza - jednom koja vodi do Valdanosa I drugom koja vodi do grada. Česme su postavljene na najfrekventnije staze, kako bi se moglo služiti što većem broju ljudi

25. Česma Bašbuljuk - ima gravuru na starom osmanskom jeziku - „U čast Osmanaga Manole, sagradio Osman Lazoja“.

26. Pravoslavna crkva Svetog Nikole - sagrađena 1890.

27. Muzej Ulcinja - smješten u sjevernom dijelu Starog grada i sastoji se od nekoliko zgrada: crkve-džamije u kojoj se nalazi arheološki muzej, kule koja se koristi kao umjetnička galerija, Etnografskog muzeja, u čijem je prizemlju nekada bila carinarnica, a prije toga pomorski bar.

28. Pašina džamija - izgrađena 1719. godine. Ova džamija takođe ima hamam, jedini ovog tipa u Crnoj Gori.

29. Kružni tok City Center - Tri masline i stari kameni mlin za masline nalaze se u središtu kružnog toka, što svjedoči o povezanosti grada s maslinama.

30. Lami-jeva džamija - sagrađena 1689. godine.

31. Kiklopski ilirski zid - Smješten uz muzejske prostorije, datira iz vremena od prije 2500 godina. Zanimljivo i kao zajednička tačka sa našim projektnim partnerima iz Venafra.

32. Mujo Ulqinaku (Cakuli), rođen u Ulcinju 1896. godine, narodni heroj i narednik Kraljevske albanske mornarice.

33. Xhefko Kashoxha - jedan od najvještijih zanatlija u Ulcinju, u svojoj radionici izrađuje modele drevnih brodova i čamaca više od 30 godina.

34. Rizo Shurdha - prvi fotograf u Ulcinju. Pripadao je afro-albanskoj zajednici. Afrikanci su dovedeni kao robovi u 18. veku, ali su slobodu stekli u 19. veku i integrисани su u lokalnu zajednicu.

35. Zlatno oružje hrabrog lokalnog čovjeka, prikazano u pjesmi „O ti Tahir“, gdje kaže da je svoje zlatno oružje objesio na maslinovu grančicu kako bi obasjao čitav grad.

36. Boćica „čudotvorne tečnosti“ - dokazano vrlo efikasna protiv opeketina, a sadrži i lokalno proizvedeno maslinovo ulje.

37. Suvomeđe su prisutne u većini maslinika, uključujući drevnu tehniku gradnje terasa bez upotrebe betona, polaganjem kamena preko kamena.

38. Stari drenažni sistem - U maslinike je ugrađen sofisticirani drevni sistem odvoda, koji pruža savršenu ravnotežu između zalivanja maslina i gubitaka velike količine vode.

39. Ostaci starih kamenih puteva i dalje su prisutni i vidljivi na nekoliko mjesta, ali loše očuvani i pogodjeni novim talasom gradnje nekretnina u maslinicima.

40. Stari grad Ulcinj jedan je od najstarijih urbanih arhitektonskih kompleksa duž Jadranskog mora. U ovom očaravajućem utvrđenju, koje podsjeća na nasukani brod, život je cvjetao 25 vjekova, civilizacije su se smjenjivale, a svaka je ostavila živopisne tragove i danas vidljive. Stari grad predstavlja kulturno-istorijski spomenik od neprocjenjivog značaja zbog ilirskih zidina, tvrđave, ulične mreže, tržnica i trgova, nekih blokova kuća i vrijednih arhitektonskih zdanja, a posebno zbog gradskog pejzaža.

Pretpostavlja se da je drevno stablo masline, starije od 400 godina.

Drevno drvo masline, čija je starost određena naučnim mjeranjima.

Drevna maslina, čija je starost utvrđena naučnim mjeranjima, stabla koja su dobila titulu najstarijih maslina u Ulcinju.

Prodajna mjesta za proizvode od maslina i suvenire.

Lokacije pogona za proizvodnju maslinovog ulja.

Lokacija prodajnog mjesta za lokalne autentične proizvode.

Smjer i početna ili obilazna tačka rute.

Lokacija bara na plaži za posluživanje pića.

Lokacija restorana.

Lokacija javne gradske plaže.

Agricultural University of Tirana - AUT

www.ubt.edu.al/

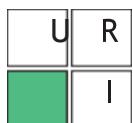
info@ubt.edu.al

CIHEAM BARI

www.iamb.ciheam.org

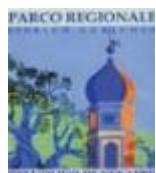
iamdir@iamb.it

Urban Research Institute - URI

www.uri.org.al

info@uri.org.al

Park Authority of Venafro

www.parcodellolivodivenafro.eu

info@parcodellolivodivenafro.eu progetti@parcodellolivodivenafro.eu

PEC: info@pec.parcodellolivodivenafro.eu

Municipality of Bar

www.bar.me

ana.zivanovic@bar.me; marija.markoc@bar.me

Association for Sustainable Regional Groves - Valdanos

www.valdanos.org

valdanos@t-com.me

CROSS-BORDER COOPERATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND
TOURISM, THROUGH VALORIZATION OF RURAL CULTURAL HERITAGE AND
CONSERVATION OF NATURAL ASSET OF AREAS WITH ANCIENT OLIVE GROVES

crossborderol.italy-albania-montenegro.eu

@ cbo.interreg@gmail.com

 Interreg_CROSS-Border-OLIVE

 olivemaps.cbo

Agricultural University
of Tirana - AUT

CIHEAM
BARI

URBAN RESEARCH
INSTITUTE

Park Authority
of Venafro

Municipality of Bar

Association for Sustainable
Regional Groves - Valdanc